พระราชสาส์นไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี

และ

พระราชสาส์นกรุงจีนมีมาในรัชกาลที่ ๑

กรุงรัตนโกสินทร์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายโชติ เหล็งสุวรรณ

959.34
อ 2507
ฉ.2
ฉ.1

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๖ กันยายน ๒๕๐๗

พระราชสาส์นไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี

และ

พระราชสาส์นกรุงจีนมีมาในรัชกาลที่ ๑

กรุงรัตนโกสินทร์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายโชติ เหล็งสุวรรณ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๖ กันยายน ๒๕๐๗

สารบาญ

หน้า

๑. พระราชสาส์นไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี ๑

๒. ตำนานกระทรวงการต่างประเทศเมื่อแรกตั้งขึ้น ๒๐

๓. นักเลงพระตอนที่ ๑ ... ... ๓๙

นายโชติ เหล็งสุวรรณ

ชาตะ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๗

มรณะ ๒ มิถุนายน ๒๕๐๗

TUDC 17/10/2563

ประวัติสังเขป

ของ

นายโชติ เหล็งสุวรรณ

นายโชติ เหล็งสุวรรณ เกิดเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๒๗ ที่ตำบลสำโรง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นบุตรของนายเหล็งและนางจันทร์ นายโชติ เหล็งสุวรรณ ได้ทำการสมรสกับนางลมูล เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ เกิดบุตรด้วยกัน ๔ คน ปัจจุบันเหลืออยู่แต่เพียงคนเดียว คือ นางจิตรา กิมังค์สวัสดิ์ นอกนั้นเสียชีวิตไปหมดตั้งแต่ยังเยาว์วัย

โดยที่นายโชติ เหล็งสุวรรณ เป็นผู้ที่มีความอุตสาหะ มีมานะบากบั่นช่วยตนเอง และเป็นที่พึ่งของตนเองมาแต่เยาว์ ได้สมัครเข้ารับราชการเป็นตำรวจเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ และได้ลาออกจากราชการตำรวจเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๔ มาประกอบอาชีพเป็นแพทย์แผนโบราณอยู่ ๑๐ ปี ต่อมานายโชติ เหล็งสุวรรณ ได้เลิกอาชีพแพทย์แผนโบราณหันมาประกอบอาชีพค้าขายตลอดเรื่อยมาจนถึงวาระสุดท้ายของท่าน ทุกคนไม่คาดฝันมาก่อนเลยว่า ท่านจะจากไปอย่างกระทันหัน ท่านล้มเจ็บลงเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๐๗ และได้ไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลมิชชั่นอยู่ได้เพียงวันเดียว ท่านก็จากไปอย่างไม่มีวันกลับมาอีก

ในขณะที่นายโชติ เหล็งสุวรรณยังมีชีวิตอยู่ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นไว้ให้แก่ครอบครัวอย่างสมบูรณ์ ประกอบสัมมาอาชีวะมาด้วยความสัตย์ซื่อสุจริต จึงขอให้ผลบุญอันนี้ช่วยให้วิญญาณของท่านไปสู่สุขคติในสัมปรายภพ

ถวัลย์ กิมังค์สวัสดิ์

อนุสรณ์ถึงคุณพ่อ

คุณพ่อได้บ่วยด้วยโรคชรา ทั้ง ๆ ที่ลูกก็ทราบดีว่าท่านอายุมากแล้ว สมควรแก่เวลาที่ท่านจะต้องอำลาจากโลกนี้ไปก็จริง แต่กระนั้นลูกก็อดที่จะอาลัยอาวรณ์มิได้ตามวิสัยของปุถุชนทั่วไป และเป็นที่เศร้าสลดใจอยู่มากที่ลูกมิได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดปรนนิบัติคุณพ่อเลย คุณพ่อได้จากลูกไปในขณะที่ลูกยังอยู่ในต่างประเทศ คุณพ่อได้ล้มเจ็บเพียงวันเดียวเท่านั้นท่านก็จากไปอย่างกระทันหัน ลูกมีความรู้สึกว่าขณะที่คุณพ่อยังมีชีวิตอยู่นั้น คุณพ่อมีความห่วงใยในตัวลูกอยู่เป็นนิจ เพราะท่านได้หมั่นสอบถามทุกข์สุขลูกอยู่เสมอมิได้ขาด ถึงแม้ลูกจะออกเรือนไปแล้วก็ตาม แต่ดูเสมือนว่าลูกมิได้จากอกคุณพ่อไปเลย ลูกยังมีความอบอุ่นใจอยู่เสมอว่าตราบใดคุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ ตราบนั้นก็เสมือนหนึ่งลูกยังมีร่มโพธิ์คอยปกป้องคุ้มครองลูกให้ได้รับความร่มเย็นอยู่เสมอ แต่บัดนี้คุณพ่อได้จากลูกไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ ลูกรู้สึกเปล่าเปลี่ยวและเศร้าใจเป็นที่สุด แต่เมื่อมาหวลคิดถึงหลักธรรมดาแล้วว่าไม่มีใครสามารถจะหลีกเลี่ยงความตายได้พ้น จึงทำให้ได้คิด หักห้ามความเศร้าโศรกลงได้บ้าง และได้ตั้งจิตมั่นเพื่อบำเพ็ญกุศลกรรมตอบสนองพระคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูกอย่างสุดที่จะสรรหามาพรรณนาได้ ลูกขอเทอดทูนพระคุณพ่อไว้อย่างสูง ณ ที่นี้ด้วย แม้ร่างกายของคุณพ่อจะแตกสูญหายไปตามสภาพธรรมดาของสังขารก็ตาม แต่พระคุณของคุณพ่อและความดีที่คุณพ่อได้มีต่อลูกอยู่อย่างมากมาย หาได้สลายหายไปจากจิตใจของลูกไม่ยังคงจารึกฝังแน่นอยู่ในจิตใจของลูกตลอดไป

สุดท้ายนี้ลูกขอให้ความดีทั้งหลายที่คุณพ่อได้สร้างสมไว้ให้แก่ลูก และกุศลกรรมที่ลูกได้บำเพ็ญเป็นปัจโจปการกิจครั้งนี้ได้ดลบันดาลให้วิญญาณคุณพ่อ ไม่ว่าจะสถิตย์อยู่ ณ ที่ใดในปรภพ จงทราบด้วยญาณวิถีและอนุโมทนาด้วยเถิด เพื่อจะได้ก่อเกิดเป็นอิษฐวิบูลย์มนูญผล ดลสุขใจให้แก่คุณพ่อท่านตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพต่อไปด้วย

จากลูก

จิตรา กิมังค์สวัสดิ์

คำไว้อาลัย

นายโชติ เหล็งสุวรรณ เป็นผู้ที่ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยมาเป็นเวลา ๓๐ ปีเศษแล้ว จนถึงกับครอบครัวของนายโชติได้คุ้นเคยกับข้าพเจ้าตลอดจนครอบครัวของข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ความจริง เราไม่ได้เป็นญาติกัน แต่ความคุ้นเคยสนิทสนมเป็นเหตุให้เราเป็นเสมือนญาติของกันและกัน นายโชติเป็นผู้ขยันมีมานะพยายามในการประกอบอาชีพ รู้จักเสงี่ยมเจียมตัว ไม่ประกอบกิจการโลดโผนเกินอัตภาพของตน และเมื่อทำมาหาได้ ก็เก็บออมไว้ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย คงจับจ่ายใช้สรอยพอสมควรแก่ความเป็นอยู่ของตน จนพอจัดได้ว่า เป็นผู้มีฐานะอยู่ในอันดับที่ดีผู้หนึ่ง และก็ควรนับว่าเป็นผู้ตั้งตนอยู่ในปฏิปทาของผู้ครองเรือน คือเป็นผู้ขยันหมั่นแสวงหาทรัพย์สิน และเมื่อทำมาหาได้ก็เก็บออมไว้ ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายดังกล่าวแล้ว อันเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมทางพระพุทธศาสนา ในส่วนครอบครัว นายโชติก็ได้อุปการะเลี้ยงดูตามฐานานุรูปและจัดการให้บุตรีมีเหย้าเรือนเป็นหลักฐาน แม้ในทางสังคม นายโชติก็ได้ปฏิบัติเป็นอย่างดี โดยเหตุนี้ มรณกรรมของนายโชติ แม้จะเป็นไปตามภาวะของสังขาร แต่ก็มิวายเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าเศร้าสลดใจและอดอาลัยถึงมิได้

ขอเดชะผลแห่งความสามัคคีไมตรีจิตของเราซึ่งมีมาแล้ว ได้บรรดาลให้นายโชติประสพสิ่งอันพึงปรารถนาในสัมปรายภพ จงทุกประการ.

หลวงอรรถประโมจน์พงศ์พิสุทธิ์

๓๑ สิงหาคม ๒๕๐๕

TUDC 17/10/2563

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นายโชติ เหล็งสุวรรณ กำหนดงานวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๗ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นายถวัลย์ กิมังค์สวัสดิ์ ได้มาแจ้งแก่เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์ พระราชสาส์นไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี และพระราชสาส์นกรุงจีนมีมาในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้

การสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีนนั้น ถือกันเป็นธรรมเนียมว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินของประเทศใดเสด็จขึ้นครองราชสมบัติมักจะแจ้งให้อีกประเทศหนึ่งทราบ โดยส่งราชทูตเชิญพระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการไปถวาย ทั้งนี้เพื่อแสดงว่าประเทศทั้งสองยังผูกพันไมตรีกันอยู่สืบต่อไป ธรรมเนียมดังกล่าวนี้ได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยแล้ว แต่เนื่องจากประเทศจีนถือว่าตนเป็นประเทศใหญ่ ประเทศไทยหรือประเทศอื่นที่ส่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีเพื่อจะได้ติดต่อค้าขายได้สะดวก ประเทศจีนก็มักจะถือว่าประเทศนั้น ๆ มาอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองออก ส่วนเครื่องราชบรรณาการที่ประเทศต่าง ๆ ส่งไปถวายนั้น พระเจ้ากรุงจีนมักจะถือว่านำไป "จิ้มก้อง" ประเพณีการไป "จิ้มก้อง" นี้จึงถือปฏิบัติกันเรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งทางฝ่ายไทยถือว่าการไปจิ้มก้องนั้น ไม่มีความเสียหายอย่างใด วัตถุประสงค์อันแท้จริงของไทยก็เพื่อความสะดวกในการติดต่อค้าขายกับ ประเทศจีน หรือสั่งซื้อสินค้าจาก ประเทศจีน มาขาย ในประเทศไทย เท่านั้น เพราะถ้าไม่ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ประเทศจีนก็ไม่ให้ความสะดวกในการไปมาค้าขาย พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยนั้นคงจะมิได้คิดว่าจะไปยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองออกอย่างที่จีนเข้าใจเป็นแน่

โดยเฉพาะพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการ ของพระมหากษัตริย์ ในสมัยกรุงสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ส่งไปถวายพระเจ้ากรุงจีนนั้น ไม่สามารถจะ

TUDC 17/10/2563

หาสำเนาได้ แต่ในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีสำเนาอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ต่อมารัฐบาลได้ตั้งกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีขึ้น เอกสารเหล่านี้จึงตกอยู่ในความครอบครองของกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และใน พ.ศ. ๒๔๘๒ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ส่งเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นสมุดไทยไปให้กรมศิลปากรหลายร้อยเล่ม ซึ่งกรมศิลปากรได้ตรวจดูเอกสารเหล่านั้นแล้ว เห็นว่ามีสำเนาพระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังพระเจ้ากรุงจีนตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเรื่อยมา จนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรจึงได้ให้เจ้าหน้าที่คัดสำเนาด้วยพิมพ์ดีดเก็บรักษาไว้อีกชั้นหนึ่ง

พระราชสาส์นเหล่านี้ กรมศิลปากรได้เคยอนุญาตให้ผู้สนใจรับไปจัดพิมพ์เผยแพร่แล้วบางตอน เฉพาะในเล่มนี้ มีพระราชสาส์นรวม ๒ ฉบับ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ได้ให้พิมพ์สะกดการันต์ตามต้นฉบับที่คัดขึ้นไว้ ยังคงมีสำเนาพระราชสาส์นเหลืออยู่อีกมากที่ยังไม่เคยตีพิมพ์เลย ผู้ใดสนใจใคร่จะพิมพ์ จะขออนุญาตได้ที่หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษินานุปทานที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลอุทิศแด่นายโชติ เหล็งสุวรรณ ผู้ล่วงลับ และตีพิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นวิทยาทาน ขอกุศลผลบุญนี้จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยอิฐผลมนุญผลให้นายโชติ เหล็งสุวรรณ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๓ กันยายน ๒๕๐๗

เรื่อง
พระราชสาส์นไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี
ปีฉลู ตรีศก จุลศักราช ๑๑๔๓ (พ.ศ. ๒๓๒๔)

วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลู ตรีศก เวลาเช้าเสด็จออกท้องพระโรง เจ้าพระยาและพระยา พระ หลวง ขุนหมื่น ข้าทูล ฯ เข้าเฝ้าพร้อมกัน ณ พระที่นั่งเสด็จออก ทรงแต่งพระราชสาส์นออกไปจิ้มก้องสมเด็จพระเจ้าต้าฉิ่งเมืองปักกิ่งฉบับหนึ่ง พระยาพิพัทโกสาเป็นผู้เชียนรับสั่ง และกรมท่าได้บอกเจ้าพนักงานทั้งปวงทุกพนักงาน มีกฎหมายแต่งพระราชสาส์นไปกรุงปักกิ่ง ๓ ปี ครั้งหนึ่ง กรมท่าได้กราบทูลจัดราชทูต อุปทูต ตรีทูต ท่องสื่อ[๑] บันสื่อ[๒] สารวัตรใหญ่น้อย พระคลังในได้จัดนายอำเภอ ล้าต้า ต้นหน ไต้กง กรมการ คนงาน สำเภาทรงพระราชสาส์นลำหนึ่ง พระคลังสินค้าได้จัดแจง นายสำเภา ล้าต้า ต้นหน ไต้กง กรมการ คนงาน สำเภาหูทรงลำหนึ่ง สรรพากรในได้จัดผู้ถือธง ๑ ถือคาถา ๑ ถือบัญชีกลาง ๑ รวม ๓ คน สำเภาทรงพระราชสาส์น สรรพากรนอกได้จัดผู้ถือธง ๑ ถือคาถา ๑ ถือบัญชีกลาง ๑ รวม ๓ คน

ครั้นฤกษ์จะได้จารึกพระราชสาส์นแผ่นทองและคำหับ[๓]กระดาษเหลืองณพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท กรมท่าหมายบอกจตุสดมภ์ทั้ง ๓ พระไชยะทัน พระคลังใน

---

(๑) ท่องสื่อ หมายถึง ล่าม

(๒) บันสื่อ หมายถึง พนักงานฝ่ายธุรการทั่วไป

(๓) คำหับเป็นภาษาจีน แปลว่าตรวจสอบ พระราชสาส์นคำหับก็คือ แผ่นกระดาษที่เป็นสำเนาพระราชสาส์น พร้อมทั้งนามของทูต วันเดือนปีกับรายการเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งทำเป็น ๒ ชุด ประทับตราลงที่รอยต่อเพื่อให้ทูตนำไปยื่นต่อเจ้าพนักงานปกครองตรวจสอบว่าเครื่องราชบรรณาการที่ส่งมาตรงกันหรือไม่ ดูนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๗ เล่ม ๒ หน้า ๓๔ อนึ่ง ในหนังสือพระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ พระราชทานไปยังประเทศจีน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่แปล "คำหับ" ว่า "ปิดงำ" นั้น ให้เปลี่ยนใช้ความหมายดังอธิบายในฉบับนี้แทน

พระคลังสินค้า พระคลังวิเศษ ทูตทั้ง ๓ ท่องสือ บั่นสือ นายสำเภา ล้าต้า มาพร้อมกันพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท

ชาวพระมาลาเชิญหีบตราพระครุธพาห ตรามังกรหก สำหรับตีประจำครั้ง ใส่พระเสลี่ยงมีสัปปะทนแพรเหลือง ๔ คัน แห่แต่โรงแสงในมายังพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท พระคลังในเชิญหีบตราโลโตและชาดมาสำหรับตีพระราชสาส์นคำหับกระดาษเหลือง สนมเบิกผ้าขาวตราล้าวมาให้รองจารึกพระราชสาส์นแผ่นทองพับหนึ่ง รองตีตราพระราชสาส์นคำหับพับหนึ่ง มูลครั้งสมกำยานเบ็นพนักงานอาลักสน์ ลง กอร เจียด ถุง นวม พนักงานพระคลังวิเศษ

เมื่อจารึกพระราชสาส์นประโคมปี่พาทย์ ค้องชัย แตรสังข์ จารึกแล้ว พร้อมกันเชิญพระราชสาส์นกล่องทองเข้าถุง ตีตราประจำครั้งปากถุง เจียดแล้วใส่ลงในพระลุ้งใหญ่ ตีตราขุนสรีภูริยปรีชาชั้นนอก แล้วมอบให้กรมวังนอกชึ่งรักษาพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทรักษาไว้ ๒—๓ วัน

ครั้นได้ฤกษ์วันจะเชิญพระราชสาส์นไปลงเรือกิ่งประตูชัย ๔ ตำรวจ เชิญพระมนดปมาตั้งไว้หน้าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท มหาดไทย กลาโหม เกนหลวง ขุนหมื่น ใส่เสื้อครุยขาวนุ่งสมปักลาย ใส่ลำพอกขาว เดินเท้าแห่หน้า ๑๕ คู่ ไพร่ใส่เสื้อแดงครัวถือบี้นและทั้ง ๒๐๐ คน ปี่กลองชนะ ๓ คู่ กลองมลายูสำรับ ๑ แตรงอน ๑ แตรลางโพง ๑ เครื่องสูงแห่หน้า ๓ คู่ แห่หลัง ๒ คู่ นุ่งผ้าใส่เสื้อครุย ใส่หมวก แห่หลัง ๕ คู่ แห่พร้อมแล้วอาลักสน์จึงเชิญพระราชสาส์นใส่ในมนดปแล้วแห่ไปลงเรือพระที่นั่ง ณ ประตูชัย ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บั่นสือ เข้าเดินแชงประจำคานหามข้างละ ๆ คน สะพานที่จะเชิญพระราชสาส์นลงเรือ มีม่านรูดแดงกั้น พนักงานนครบาลได้ทำ แล้วตำรวจใหญ่เอาเรือพระที่นั่งกิ่งลำชงรับพระราชสาส์น มหาดบำเรอถือเครื่องแห่ตามอย่างเมื่อเสด็จหมื่นราชเสน่หาถือธงหน้าเรือ บรรจุพลพายครบกระทงทูตทั้ง ๓ บั่นสือนั่งรายตีนตองซ้ายขวา สัปปะทนแพรเหลืองตั้ง ๔ มุมพระมนดป พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น ขี่เรือโขมดยา เรือแซร เรือพิฆาต แห่หน้า ๑๐ คู่

แห่หลัง ๕ คู่ แห่ลงไปตามแม่น้ำถึงสำเภาซงพระราชสาส์นทอด ครั้นถึงตรงสำเภาพันทนายทอดเรือพระที่นั่ง กรมการคนงานซึ่งอยู่บนสำเภายิงปืนใหญ่รับ ๕ นัด ๗ นัด แล้วเชิญพระราชสาส์นเสด็จขึ้นบนท้าย อาลักสน์เอาม่านวงรอบพระมนดป ทูต ข้าหลวง ท่องสือ ปั่นสือ นายสำเภา ล้าต้า ทั้งสองลำกราบถวายบังคม ๓ ลา แล้วนายสำเภา ล้าต้า แต่งโต๊ะเลี้ยงแล้วกลับมา แต่ว่าพลัดอยู่รักษาพระราชสาส์นลงไปถึงทอดสุดน้ำเขียว กรมท่ามีตราเกนเอาเรือเมืองนนท์ ๕ ลำ เมืองธน ๕ ลำ พระคลังสวน ๒ ลำ กันเชียงลำละ ๑๖ คู่ ๒๐ คู่ ชักสำเภาซงพระราชสาส์นถึงปากน้ำเมืองพระประแดงแล้วกลับมา กรมท่าเอาเรือมอนบรรทุกช้างพลายช้างพังตามลงไปถึงปากน้ำแหลมพ่าผ่า เอาช้างฉอขึ้นสำเภาหู ส่งหญ้าช้างรายทางลงมาแต่กรุง นครบาล แขวงหาให้กินตามสิ้นอำเภอ ช้างลงถึงสำเภาแล้วกรมท่ามีตราโกสาเกนทอด เมืองนนท์ เมืองธน พระประแดง ให้จัดหญ้า เต่าร้าง กลอย ส่งเบ็นเสบียงกลางทะเล กว่าจะถึงเมืองกวางตุ้ง สำเภาซงพระราชสาส์นหลวงถึงปากน้ำ แล้วเจ้าพระยาพระคลังนำทูตทั้ง ๓ กราบถวายบังคมลา

อนึ่ง พอกเกียวสำหรับอุปทูต ตรีทูต นั้นไม่มี ให้พระคลังวิเศษทำพอกเกียวสำหรับอุปทูต ๑ ตรีทูต ๑ ให้เร่งทำให้แล้วทันกำหนด และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งรัดจัดแจงตระเตรียมการให้ครบตามกฎหมายอย่างธรรมเนียม แต่ก่อนอย่าให้ขาดแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ และซึ่งหมายรับสั่งทั้งนี้ตามกฎหมายเก่าเมื่อกรุงยังปกติอยู่ ทำครั้งนี้จึงจะเชิญพระราชสาส์น จะผันแปรไปที่ท่านประการใด จึงจะหมายบอกมาให้แจ้งครั้งหลัง แต่ให้เจ้าพนักงานทั้งปวงจัดแจงเตรียมตระไว้ให้พร้อมจงทุกพนักงาน อย่าให้ขัดสนเสียราชการข้อใหญ่ไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ฯ

กฎหมายอย่างพระราชสาส์นไปเมืองปักกิ่งครั้งปีฉลู ตรีศก จุลศักราช ๑๑๔๓ ปี คัดจากตำราพระยาราชทูตถวาย

คลังมหาสมบัติ

พระคลังมหาสมบัติ

แผ่นทองคำสำหรับจารึกพระราชสาส์น ๑

พระกล่องทองคำใส่พระราชสาส์น ๑

พระคลังวิเศษได้จัด

เจียดมุกด์ทึบข้างในบีดทองทึบ ๑

พานมุกด์ทึบ ตลุ่มรองข้างในทาชาด สูง ปากกว้าง ๑

ลุ้งใส่พระราชสาส์น พื้นทาชาดเขียนลายรดน้ำเบื็นธงเข้าบินท์ ๑

ถุงใส่กล่องพระราชสาส์นแพรตาดทอง ระไบปากแพรพัง สีแดง สูง กว้าง ติดหูทองคำสุกกระ ๗ หู ตุ้มลายแทงสายไหมกรองจีน ๓ ไบ ถุง ๑

ถุงเจียดแพรอัตลัดพื้นเหลืองผดแกมไหม เบื็นดอกไม้รายระไบแพรพังสีแดง สูงกว้าง ติดหูทองคำเกลี้ยง ๘ หูสายไหมกรองตีนถุง ๑

ถุงพานแพรตะไรพื้นเหลืองผุดไหมเบื็นต้นไม้รายระไบแพรพังสีแดง สายไหมกรองจีน (ตีน) ๑

ถุงพระราชสาส์นคำหับแพรตาดทองผุดไหม เบื็นต้นรายระไบแพรพังสีแดง สายไหมกรองจีนถุง ๑

ถุงลุ้งพระราชสาส์นแพรดำไรพื้นเหลือง ผุดไหมเบื็นต้นไม้รายระไบปากแพรสีแดงสายไหมแดงถุง ๑

ม่านพระมนดป ๔ ผืน แพรกระบวนจีนพื้นแดง ผุดทองแกมไหม เบื็นก้านแย่ง ระไบชั้นในแพรพังสีเหลือง ระไบชั้นนอกแพรพังสีใบตอง หูเงินเกลี้ยงผืนละ ๗ หู สายไหมแดง ดุมเงินเฉลียงเท่ากัน ๔ พื้นเพดานพระมนดปแพรกระบวนจีนพื้นแดงผุดทอง

แกมไหมเบี้นรักร้อยดอกจันทน์ ๔ เหลียม ระไบ ๓ ชั้น ๆ ใน เขียวใบตอง ชั้นกลางแพรพังสีเหลือง ชั้นนอกแพรพังสีแดง สายไหมแดงกรองจีน ๒ สาย เบาในพระเจียดแพรพังสีเหลือง ยาว กว้าง ๑

พรม ๔ เหลียม รองพระลุงผน ๑

สายไหมกรองจีนผูกเจียดผูกลุ้งพระราชสาส์น อยู่พระคลังวิเศษ ๑

เสื่อตะนาว ๔ เหลียมชลิบผ้าแดง ๒ ผืน

ผ้าสีผึง ๔ ผืน

กะแชงตานีชลิบผ้าแดง สำหรับปิ่ดพระราชสาส์น ๔ ผืน

สิ่งของทั้งนี้เบี้นพนักงานพระคลังวิเศษ พันเงิน พันทอง พนักงานได้ทำสัปปะทน และพนักงานกลาโหมได้จัดปี่กลองชนะ และปี ๑ กลอง ๒ แตรลางโพง ๒ รวม ๕ คนไปสำหรับพระราชสาส์นถึงเมืองปั่กกิ่ง กรมช้างได้จัดช้างพลายพังและหมอควาน หมอพโนด กรมหมอรัตนแพทย์ ราชแพทย์ ได้จัดหมอนวดหมอยา ๒ ไปด้วยทูตข้าหลวงตามธรรมเนียม

ของพระราชทานเขาตก

ผ้าลายชิกมัชลิปต้ายาว กว้าง พับ ๑

ผ้าขาวส่านเนื้อดียาว กว้าง พับ ๑

ผ้ากาสาเนื้อหนายาว กว้าง พับ ๑

สักหลาดม่วง ๓ เข็ด ๑

รวม ๔ สิ่ง

ของพระราชทานปิ่ดตัมเสด

ผ้าลายชิกมัชลิปต้ายาว กว้าง พับ ๑

ผ้าขาวส่านเนื้อดียาว กว้าง พับ ๑

ผ้ากาสาเนื้อหนายาว กว้าง พับ ๑

สักหลาดม่วง ๓ เข็ด ๑

รวม ๔ สิ่ง

พระมนดป พนักงานหลวงรักษาสมบัติ หลวงราชรจนา และช่างสีตำรวจ ช่างทหารใน ระดมกันทำ

คลังวิเศษ

ม่านสำหรับกั้นนอกพระมนดป ม่านใหญ่ ๒ ผืน

ม่านไข ๒ ผืน

ผ้าฉีกมลกาซับในเหลือง ติดหูทองเหลือง ติดอินทรธนูแพรแดง แพรเขียวผืนละ ๑๖ หูสายใดเหลืองทักเพดาน

ผ้าฉีกมลากว้าง ยาว จตุรัส พับในเหลืองติดแพร ติดอินทรธนู แพรเหลืองแพรแดง

สัปปะทนแพรเหลือง ๔ คัน พนักงานพันเงินพันทองทำสำหรับ พระราชสาส์น

ได้ฤกษ์แล้วจะเชิญพระราชสาส์นแต่พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ไปลงเรือกิ่งประตูชัยแห่ส่งไปลงสำเภา ณ วัดโปรดสัตว์ เบื้นพนักงานตำรวจใหญ่เชิญพระมนดป และเกนคนมาหาม จตุสดมภ์เกนคนมาถือสัปปะทนเหลืองคนละคัน

วันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลูตรีศก เพลาเช้า ๒ โมง ๖ บาท ได้ฤกษ์จาริกพระราชสาส์น พระสุพรรณบัตร คำหับของจีน ณ หอพระแก้วมรกต เจ้าพนักงานและจตุสดมภ์ คือ

พระยาธรรมา พระยาพลเทพ พระยายมราช พระพิพัทโกสา พระโนราธิบดี พระนรินทเสนี หลวงมงคลรัต หลวงสุนธร พระคลังวิเศษ ขันจันทาทิพ สนมรวม ๙ คน

พระยาสุนธรอภัย ราชทูต หลวงพิไชยเสน่หา อุปทูต หลวงพจนาพิมล ตรีทูต รวม ๓ คน

ขุนพจนาพิจิตร ท่องสือใหญ่ หมื่นพิพิธวาจา บั่นสือ รวม ๒ คน นั่งพร้อมกัน ณ หอพระแก้วมรกต

นายทองคำ อาลักสน์ จารึกพระราชสาส์นลงแผ่นทอง จีนจ่ง ชุบพระราชสาส์นคำหับเป็นอักษรจีนลงกระดาษเหลือง

กรมแสงในซ้าย หลวงราชวงสา ขุนพิพัทภูสิต เชิญตราพระครุธพาห ๑ ตราพระมังกรหก ๑ ตราพระไอยราพต ๑ รวม ๓ พระองค์ออกมาบีดประจำถุง กล่องพระราชสาส์น ๑ ถุงพระราชสาส์นคำหับ ๑ ถุงลุ้ง ๑ ถุงพานปาก ๑ ถุงพานกน ๑ รวม ๒ รวมทั้งหมด ๕ ถุง

กรมอาลักสน์ ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ ได้บีดตราประจำครั้ง แล้วบีดตราขุนสรีภูริปรีชาประจำถุงลุ้งชั้นนอก แล้วมอบให้แก่กรมวังนอก ข้าพระชื่อรักษา ณ หอพระแก้วมรกต กว่าจะได้ฤกษ์เชิญพระราชสาส์นแห่ไปลงสำเภา.

ร่างพระราชสาส์นคำหับไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี

จุลศักราช ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔

พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ปราบดาภิเษกใหม่ คิดถึงคลองพระราชไมตรีกรุงปักกิ่ง จึงให้พระยาสุนทรอภัย ราชทูต หลวงพิไชยเสน่หา อุปทูต หลวงพจนาพิมล ตรีทูต ขุนพจนาพิจิตร ท่องสื่อ หมื่นพิพิธวาจาบันสื่อ จำทูลพระสุพรรณบัตรสุวรรณพระราชสาส์น เชิญเครื่องพระราชบรรณาการช้างพลายช้าง ๑ ช้างพังช้าง ๑ รวม ๒ ช้าง ออกมาจิ้มก้องสมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่ ตามขนบพระราชไมตรีสืบมาแต่ก่อน

ข้อหนึ่ง พระนครศรีอยุธยาใคร่แจ้งข้อความ พระยาสุนทรอภัย ราชทูต กราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ว่าจงตกหมู่อี[๑]เจ้าพนักงานกรุงปักกิ่งเรียกเอาเงินค่ารับเครื่องพระราชบรรณาการแต่ก่อนคราวหนึ่ง ทลดเงินท้องพระคลังลง ๓๐ ชั่ง เป็นดังนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่ทราบหรือไม่ คือคุณโทษคุณธรรมประการใด พระนครศรีอยุธยาใคร่แจ้งข้อหนึ่ง

ข้อหนึ่ง ทูตานุทูตพระนครศรีอยุธยาคุมเครื่องพระราชบรรณาการออกไปแต่ก่อน ต้องขังใส่ตีกลันกุญแจไว้กรุงจีนทุกครั้ง ไม่ได้เที่ยวเตร่ ข้อนี้ทราบถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่หรือไม่ กลัวจะกบฏประทุษร้ายประการใด พระนครศรีอยุธยาใคร่แจ้งข้อหนึ่ง

ข้อหนึ่ง กรุงไทยปราบดาภิเษกใหม่ให้ทูตานุทูตออกไป จงตกหมู่อีไม่ให้ทูตานุทูตกลับเข้ามากับสำเภากรุงไทยซึ่งขีออกไป ข่มเหงให้เดินสาส์น[๒]สำเภาจีนเข้ามา ทูตานุทูตร้องพ่องก็มิพ่ง ให้ปกชอทนายใช้เรียกเอาเงิน ๔ แผ่นว่าเป็นค่ารับพ่องดังนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่ทราบหรือไม่ เหตุการณ์ประการใด กรุงพระนครศรีอยุธยาใคร่แจ้งข้อหนึ่ง

---

(๑) จงตกหมู่อี คือผู้สำเร็จราชการมณฑล

(๒) คงจะเป็น โดยสาร

ข้อหนึ่ง กรุงไทยตีได้บ้านเมืองอ้ายอีมีชื่อชะเลยซึ่งส่งไปกรุงจีนแต่ก่อนขาดมา แก่กรุงไทยเป็นฝาเป็นตัวเป็นปีกเป็นแผ่นอยู่แล้ว ฝ่ายกรุงจีนไม่ต้องการสืบเอาข้อราชการทำสงครามกับพม่าหาไม่แล้ว ขออ้ายอีมีชื่อทั้งนี้คืนบ้านเมือง อย่าให้พลัดถิ่นฐานันดร เอาบุญ

ข้อหนึ่ง พระนครศรีอยุธยาส่งครัวจีนมาหาปลา ลมพัดซัดเข้ามาเมืองไทย ๓๕ คน ได้เสียเงินเสียผ้าข้าวปลาอาหารเลี้ยง ครั้งหนึ่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ข้าวสาร ๓๕ ถัง ถังละ ๑ บาท เป็นเงิน ๘ ตำลึง ๓ บาท เข้ากันเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ บาท ครั้งหนึ่งส่งจีนฮ่อทัพแตกพม่า ๆ จับได้ส่งมาไว้ปลายแดน กองทัพไปตีได้ ส่งออกไปกรุงปักกิ่ง ได้เสียเงินเสียผ้าข้าวปลาอาหารเลี้ยงคราวหนึ่ง ๑๙ คน เป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๒ ตำลึง เสื่อกางเกงคนละสำรับ ๆ ละ ๑ บาท ๒ สลึง เป็นเงิน ๗ ตำลึง ๒ สลึง ข้าวสาร ๑๙ ถัง ถังละ ๑ บาท เป็นเงิน ๔ ตำลึง ๓ บาท เข้ากันเป็นเงิน ๒ ชั่ง ๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง คราวหนึ่ง ๓ คนเป็นเงิน ๙ ตำลึง เสื่อกางเกงคนละสำรับ ๆ ละ ๑ บาท ๒ สลึงเป็นเงิน ๑ ตำลึง ๒ สลึง ข้าวสาร ๓ ถัง ๆ ละ ๑ บาท เป็นเงิน ๓ บาท เข้ากันเป็นเงิน ๑๐ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง สิริเข้ากัน ๓ ครั้งเป็นเงิน ๔ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาทนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่ทราบหรือไม่ ฝ่ายพระเจ้านครศรีอยุธยาขอถวายไปกรุงปักกิ่งโดยคลองพระราชไมตรี

ข้อหนึ่ง กรุงไทยจะสร้างพระนครขึ้นใหม่ ใคร่ขอทิวหุนค่าธรรมเนียมจังกอบปากสำเภากรุงจีน ๓ คราว ๆ ละ ๓ ลำ ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงจีนให้ พระนครศรีอยุธยาจะแต่งสำเภาบรรทุกข้าวสาร ฝาง สิ่งของออกไปจำหน่ายแลกพานอิฐพานศิลา สิ่งของไม่ต้องห้าม ณ เมืองกวางตุ้ง ลำ ๑ เมืองเลียงโผลำ ๑ เมืองเอ้มุยลำ ๑ เข้ามาสร้างพระนครเมืองละลำ ข้อหนึ่ง

ข้อหนึ่ง จะขอจ้างต้นหนกรุงจีนใช้สำเภากรุงไทยไปบรรทุกทองแดงเมืองญี่ปุ่น ๒ ลำ ข้อหนึ่ง

TUDC 17/10/2563

ข้อหนึ่ง พระนครศรีอยุธยาถวายสิ่งของนอกบรรณาการไปแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิ่งผู้ใหญ่โดยพระราชไมตรีเบื้นสิ่งของ ฝาง ๑๐,๐๐๐ หาบ งาช้าง ๑๐๐ หาบ ดีบุก ๓๐๐ หาบ นอรมาดหนักหาบ ๑ รง ๑๐๐ หาบ พริกไทย ๓,๐๐๐ หาบ ช้างพลายช้าง ๑ ให้สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิ่งผู้ใหญ่ไว้โดยเข็ญใจ แต่ก่อนพระราชสาส์นคำหับบีดตราโลโต ครั้งนี้หาตราโลโตมิได้ บีดตราพระไอยราพตมาเบื้นสำคัญ.

รายการแปลพระราชสาส์นคำหับเป็นภาษาจีน

วันอังคาร เดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู ตรีศก เพลาบ่าย ๔ โมง เสด็จออกท้องพระโรง ทรง ฯ เรียกเอาพระราชสาส์นคำหับให้พระยาพิพัทโกสาอ่าน ๆ ถวายจนสิ้นเรื่อง ทรง ฯ สั่งพระยาพิพัทโกสาว่าดีอยู่แล้วเอาไปให้ล่ามแปลออกเป็นอักษรจีน พระยาพิพัทโกสาให้ขุนแก้วอายตินอกราชการ คัดเอาไปแปลเป็นอักษรจีน ถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีฉลู ตรีศก ให้จารึกพระสาส์นเถิด.

ตอนท้ายเล่มสมุดไทยมีข้อความว่า

" พระยาราชทูตว่าอย่างแต่ก่อน ท้ายพระราชสาส์นว่า เดือนหล่งเสวยราชสมบัติได้ ๒๖ ปี "

เวร นายทองคำ นายสังข์ แปลง ๓ ครั้ง

ตราพระราชโองการ ตราพระครุธพาห

ตราพระไอยราพต ตรามังกรหก

รวม ๔ ดวง

เรอง

พระราชสาส์นกรุงจีนมีมาในรัชกาลที่ ๑
กรุงรัตนโกสินทร์
เมื่อปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ พ.ศ. ๒๓๒๕

รายการแปลพระราชสาส์นจีน

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีชาล จัตวาศก พนะ โกสาธิบดี พระยาพิพัทโกสา หลวงท่องสื่อ ขุนท่องสื่อ ขุนกัลยาณภักดี ขุนวิจิตรท่องสื่อ พร้อมกัน ณ จวนริมฉนวนทำพระมหาปราสาทให้แปลพระราชสาส์น ๑ หนังสือลิปูตาทัง ๒ หนังสือจงตกหมูอี ๑ รวม ๓ รวมทั้งสิ้น ๔ ฉบับ

ในพระราชสาส์นนั้นแปลออกว่า

สมเด็จพระเจ้าหมื่นบีตรัสว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาคิดถึงพระราชไมตรีแต่ก่อน ใช้ให้หลวงพิชัยเสน่หาอุปทูต หลวงพัจนาพิมูล ตรีทูต หมื่นพินิจวาจา บั่นสื่อ หลวงท่องสื่อ ถือพระราชสาส์นคุมเครื่องราชบรรณาการออกมาจิ้มก้อง ทั้งนี้ยินดีนักหนา จึงให้ตอบแทนเข้ามาเบื้นสิ่งของตามธรรมเนียม คือ

ข้างหน้า

แพรกิมต้วน	๘ ม้วน
แพรรจตรกิมตวน	๘ ม้วน
แพรจิตรกิมแส	๘ ม้วน
แพรจิตรกิมลอ	๘ ม้วน
แพรแส้	๑๒ ม้วน
แพรต้วน	๑๘ ม้วน

แพรโล่		๑๘ ม้วน
	รวม	๘๐ ม้วน

ข้างใน

แพรรจิตรกิมต้วน		๔ ม้วน
แพรจิตรกิมแส้		๔ ม้วน
แพรจิตรกิมลอ		๔ ม้วน
แพรต่วน		๖ ม้วน
แพรแส		๖ ม้วน
แพรโล่		๖ ม้วน
	รวม	๓๐ ม้วน
	รวมทั้งสิ้น	๑๑๐ ม้วน

นอกธรรมเนียม

แพรมังต้วน		๒ ม้วน
แพรกิมต้วน		๒ ม้วน
แพรเสียมตวน		๑ ม้วน
แพรเพียนกิมตวน		๑ ม้วน
แพรแปะสรีต้วน		๔ ม้วน
	รวม	๑๐ ม้วน
ชั้ยดดี		๑
ชังมาเลา		๑
ศิลาฝนหมึก		๒
เครื่องถมบั๋ด		๑๓ สิ่ง
เครื่องถ้วยชามอย่างดี		๑๐๔ สิ่ง
	รวม	๑๒๑ สิ่ง

หอสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดเทพศิรินทร์ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

สิ่งของทั้งนี้ได้ส่งให้ อุปทูต ตรีทูต บั่นสือ ท่องสือ คุมเข้ามา
หนังสือมา ณ วันเดือนยี่ ขึ้น ๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีขาล จัตวาศก

ในหนังสือลิปูตาทังมาถึงโกษาธิบดี เบื้นอักษรจีน ๒ ฉบับ
หนังสือลิปูตาทังมาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังผู้ใหญ่ ณ กรุง ฯ ครั้งนี้ใช้ทูตทั้ง
ปวงให้คุมเอาเครื่องราชบรรณาการออกมาจิ้มก้องนั้น ได้ช่วยทำนุบำรุงรับเอาสิ่งของ
ขึ้นกราบบังคมทูลถวายสมเด็จพระเจ้าหมื่นบี่แต่ที่อันควร

สมเด็จพระเจ้าหมื่นบี่ตรัสว่า กรุงศรีอยุธยาได้คิดถึงทางพระราชไมตรีแต่ก่อน
ออกมาจิ้มก้อง ได้รับไว้ตามรายสิ่งหางว่าวในธรรมเนียม คือ

ข้างหน้า

ช้างพลาย ๑ พัง ๑	๒ ช้าง
เนื้อไม้กริสนาหนัก	๒ ชั่ง
อำพันหนัก	๑ ชั่ง
กากเพ็ชร	๗ ตำลึง
พรม	๒ ผืน
หางนกยูง	๑๐ หาง
บี่กนก	๖๐๐ ตัว
งาช้างหนัก	๓ หาบ
นอระมาด	๖ ยอด
กรักขี	๓ หาบ
จันทน	๑ หาบ
ชันบี่ก	๑ หาบ
การบูน	๑ หาบ
ดีปลี	๑ หาบ
ลูกกระวาน	๓ หาบ

รงหนัก	๓ หาบ
ลูกกะเบา	๓ หาบ
ไม้ดำหนัก	๓ หาบ
อบเชย	๑ หาบ
เปลือกสีเสียด	๑ หาบ
ฝางหนัก	๓๐ หาบ

ข้างใน

ไม้กริสนาหนัก	๑ ชั่ง
อำพันหนัก	๘ ตำลึง
กากเพ็ชร	๓ ตำลึง
พรม	๑ ผืน
หางนกยูง	๕ หาง
ปีกนก	๓๐๐ ตัว
งาช้าง	๑ หาบครึ่ง
นอระมาด	๓ ยอด
ภรักขี	๑ หาบครึ่ง
จันทน	๒ หาบ
ชันปีก	๑/๒ หาบ
การบูน	๑/๒ หาบ
ดีปลี	๑/๒ หาบ
กระวาน	๑ หาบครึ่ง
รงหนัก	๑ หาบครึ่ง
ลูกกะเบา	๑ หาบครึ่ง
ไม้ดำหนัก	๑ หาบครึ่ง

อบเชย	๒ ๑/๒ หาบ
สีเสียด	๒ ๑/๒ หาบ
ฝางหนัก	๑๕ ตำลึง

นอกเครื่องบรรณาการ

ช้างพลาย	๑ ช้าง
นอระมาด	๑ หาบ

แล้ว หนังสือมา.....

ฉบับหนึ่ง หนังสือลิปูตาทัง มาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังผู้ใหญ่ ณ กรุง ฯ ครั้งนี้ ณ กรุง ฯ ใช้ทูตทั้งปวงคุมเอาเครื่องราชบรรณาการออกมาจิ้มก้องนั้น ได้ช่วยทำนุบำรุงที่อันควร รับเอาสิ่งของขึ้นกราบบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าหมื่นบีตรัสว่าให้พระราชทานแพรสิ่งของตอบแทน แจ้งมาในหางว่าวเบื้นสิ่งของในธรรมเนียม

ข้างหน้า

แพรกิมต้วน	๘ ม้วน
แพรจิตรกิมแส้	๘ ม้วน
แพรจิตรกิมตวน	๘ ม้วน
แพรจิตรกิมโล่	๘ ม้วน
แพรแส	๑๒ ม้วน
แพรตวน	๑๘ ม้วน
แพรหลอ	๑๘ ม้วน
รวม	๘๐ ม้วน

ข้างใน

แพรจิตรกิมตวน	๔ ม้วน

แพรจิตรกิมแส้	๔ ม้วน
แพรจิตรกิมโล่	๔ ม้วน
แพรตวน	๖ ม้วน
แพรแส	๖ ม้วน
แพรโล่	๖ ม้วน
รวม	๓๐ ม้วน
รวมทั้งสิ้น	๑๑๐ ม้วน

นอกธรรมเนียม

แพรมังตวน	๒ ม้วน
แพรกิมตวน	๒ ม้วน
แพรเลียมตวน	๑ ม้วน
แพรเกียนกิม	๑ ม้วน
แพรแปะคิตวน	๔ ม้วน
รวม	๑๐ ม้วน
ชังยดคีสิ่ง	๑
ชังมาเจ้า	๑
ศิลาฝนหมึก	๒
เครื่องถมบัด	๑๓ สิ่ง
เครื่องถ้วยเครื่องชามอย่างดี	๑๐๔ สิ่ง
รวม	๑๒๑ สิ่ง
รวมแพร	๑๒๐ ม้วน
รวมสิ่งของ	๑๒๑ สิ่ง

และให้ได้รับเลี้ยงดูทูตานุทูต ณ เมืองบักกิ่ง ๒ ครั้ง ณ เมืองกวางตุ้งครั้ง ๑ แล้วให้พระราชทาน อุปทูต ตรีทูต บั่นสือ ๓ คน ราชทูตผู้ตาย ๑ รวม ๔ คน ๆ หนึ่ง

แพรจิตรกิมลอ	๓ ม้วน
แพรตวน	๘ ม้วน
แพรโล่	๕ ม้วน
แพรลิ	๒ ม้วน
แพรคน	๕ ม้วน
ผ้า	๑ พับ

พระราชทานท่องสื่อคนหนึ่ง

แพรตวน	๕ ม้วน
แพรหลอ	๕ ม้วน
แพรเตียม	๓ ม้วน

และไพร่สมทูตทั้งปวง ๒๑ คน ๆ หนึ่ง

แพรเตียน	๓ ม้วน
ผ้า	๙ พับ

และขุนนางจีนซึ่งนำทูตขึ้นไปเมืองปักกิ่ง ๓ คน พระราชทานคนหนึ่ง เสื่อคนละผืน และได้ให้พระราชทานเจ้าพระยาพระคลังผู้ใหญ่ ช่วยทำนุบำรุงช่วยเอารายสิ่งของตอบแทน และสิ่งของพระราชทานทูตทั้งปวงกราบบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายตามธรรมเนียม

หนังสือมา ณ วัน เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชาล จัตวาศก

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชาล จัตวาศก นายมี นายรองเสมียนกรมท่าเชิญพระราชสาส์นปักกิ่งมาส่ง จารึกด้วยกระดาษเหลืองเป็นอักษรจีน ๕๕ บรรทัด ปิดตราจีนใหญ่ ๒ ดวง

คำนำ

ตามที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงตำนานกระทรวงการต่างประเทศนี้ก็ด้วย อาศัยการที่ได้รวบรวมจดจำข้อความต่าง ๆ ไว้แต่เมื่อยังรับราชการอยู่ในกระทรวง โดยมากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาเทวะวงศวโรปการได้ทรงใช้ข้าพเจ้าในกิจการต่าง ๆ เหล่านี้ และเก็บหนังสือส่วนพระองค์ และส่วนราชการที่เปิดเผยบ้างยังบ้างหรือรับสั่งต่อพระโอษฐ์บ้างจึงได้ทราบการตลอดมา และทั้งเมื่อจะเรียบเรียงตำนานนี้ก็ได้อาศัยพระกรุณาธิคุณในพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระเมตตาประทานหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวกับการตำนานนี้ที่มีอยู่ในกรมราชบัณฑิตย์สภามาประทานเป็นอันมาก กับทั้งได้ทรงแนะนำการบางอย่างและทรงตรวจให้ในเมื่อได้เรียบเรียงตำนานเสร็จแล้วนั้นด้วย เป็นพระคุณหาที่สุดมิได้ และขอขอบใจพระพินิจวรรณาการ เลขานุการราชบัณฑิตย์สภา ได้ช่วยค้นหาหนังสือต่าง ๆ ตามที่ต้องการให้โดยเต็มใจมิได้ขัดข้อง กับทั้งพระยาอภิบาลราชไมตรี (ต่อม บุนนาค) พระวิทิศวรการ (ขัน รัชตสุนทร) หลวงวิเทศวรกิจ (สนั่น ปานถึก) หลวงพาหิรวาทกิจ (ม.ร.ว. เปา นพวงศ์) ขุนพินิจวิรัชกิจ (โชติ กรีบุตร) ขุนไมตรีเสน่หา (ไสว ปิ่ทมสูต) ได้ช่วยค้นคว้าหาหนังสือต่าง ๆ ให้ตามประสงค์ กับนายฟื้น กนิษฐชาติ นายโป๊ะ ทับศุข นายสวัสดิ์ กนิษฐชาติ ได้ช่วยพิมพ์ตำนานนี้ให้จนสำเร็จ.

พระยาทิพโกษา

TUDC 17/10/2563

ตำนานกระทรวงการต่างประเทศเมื่อแรกตั้งขึ้น

กระทรวงการต่างประเทศแต่ก่อนเรียกกันว่า กรมท่า ๆ นั้น เดิมก็รวมอยู่ในเสนาบดีที่พระคลัง ๆ ซึ่งว่ากรมท่าด้วย

การตั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทบวงการทั้งหลายนั้น ก็คงจะมีมาแต่ครั้งสยามรัฐประเทศตั้งอยู่ ณ กรุงศุโขทัยเป็นราชธานี หรือก่อนกว่านั้นก็ได้ แต่ไม่มีความสามารถจะทราบได้ เห็นจะเป็นด้วยเรื่องหนังสือไทยพึ่งจะเกิดใช้มากขึ้นเมื่อจุลศักราช ๖๔๕ (พ.ศ. ๑๘๒๖) สมเด็จพระเจ้าขุนรามคำแหง ผู้ครองกรุงศุโขทัย ได้คิดเรียบเรียงหนังสือไทยขึ้นเป็นปฐมในครั้งนั้น ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ๖๘ ปี จึงไม่ใคร่มีจดหมายเหตุไว้ ได้ทราบความบ้างในหลักศิลาที่จารึกอักษรไว้ก็ไม่มีความปรากฏชัดเจน มาได้ความในหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา ว่าด้วยการตั้งตำแหน่งเสนาบดีครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ แต่หามีศักราชปรากฏไว้ในที่ตรงนั้นไม่ มีความแต่ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๗๙๖ (พ.ศ. ๑๙๗๗) ปีชานฉอศก สมเด็จพระราเมศวรผู้เป็นพระราชบุตร์ได้ครองราชสมบัติสืบต่อไป ทรงพระนามว่าพระบรมไตรโลกนารถ (คงสันนิษฐานว่า ในปีนั้นเอง) อยู่ในราชสมบัติได้ ๑๖ ปี ก็เสด็จสวรรคต เมื่อจุลศักราชได้ ๘๑๑ ปีมะเส็ง เอกศก พ.ศ. ๑๙๙๒ ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระบรมราชาธิบายไว้ว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ได้ทรงตั้งทำเนียมศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน เมื่อปีจอจุลศักราช ๘๑๖ (พ.ศ. ๑๙๙๘) ดังนี้ เมื่อเอา ๑๖ ปี ในราชสมบัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถลดเสียปี ๑ แล้วเอาไปบวกเข้ากับจุลศักราช ๗๙๖ (พ.ศ. ๑๙๗๗) ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถได้ครองราชสมบัติแล้ว ก็จะเป็นจุลศักราช ๘๑๑ (พ.ศ. ๑๘๙๒) ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเสด็จสวรรคต เมื่อเป็นเช่นนั้นก็คงสันนิษฐานว่า ได้ทรงตั้งตำแหน่งเสนาบดีเมื่อปลาย

แผ่นดิน แต่ในพระราชพงษาวดารกล่าวว่า การตั้งตำแหน่งเสนาบดีไว้ในต้นรัชกาล ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่าคงทรงตั้งตำแหน่งเสนาบดีในต้นรัชกาล แรกได้ผ่านสมบัติเมื่อศักราช ๗๙๖ (พ.ศ. ๑๙๗๗) ข้อนี้ขอท่านผู้อ่านจงสันนิษฐานเอาเถิด

ในพระราชพงษาวดารว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ได้ทรงตั้งทหารเป็นสมุหพระกลาโหม พลเรือนเป็นสมุหนายก ขุนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง ขุนวังเป็นพระธรรมาธิกรณ์ ขุนนาเป็นพระเกษตรา ขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี ถือศักดินาคนละหมื่นหนึ่ง เสนาบดีที่พระคลังว่ากรมท่าด้วย ตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งเจ้าพระยาภาณุวงศมหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นเสนาบดีอีกตำแหน่งหนึ่ง ใช้นามในหนังสือราชการว่า เจ้าพระยาภาณุวงศมหาโกษาธิบดี ที่พระคลัง เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ฝ่ายกรมพระคลังมหาสมบัติ ก็ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ เป็นเสนาบดี ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปพันธ์พงศ์ คือกรมพระนราฯ เป็นรองเสนาบดี เมื่อปีกุน สัปตศกจุลศักราช ๑๒๓๗ (พ.ศ. ๒๔๑๘) ถึงกระนั้นก็ยังใช้นามที่พระคลังอยู่ ต่อมาเมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศวโรปการ คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ เป็นเสนาบดี จึงได้ใช้ในหนังสือราชการว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศวโรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

การที่เสนาบดีกรมพระคลังว่ากรมท่านั้น สันนิษฐานได้ว่า เกี่ยวกับการค้าขายของกรมพระคลังสินค้า ซึ่งแต่เดิมมีพ่อค้าแขก แลจีนได้นำสินค้าเข้ามาในประเทศสยามก่อนฝรั่ง การสินค้าต่างประเทศแต่ก่อนนั้น ถ้าพ่อค้าแขกแลจีนผู้นำเอาสินค้าเข้ามาต้องขายให้แก่พระคลังก่อน เมื่อพระคลังไม่ต้องประสงค์แล้ว พ่อค้าแขกแลจีนจึงเอาสินค้านั้นไปขายให้แก่ลูกค้าอื่นได้ จึงได้ตั้งกรมท่าซ้ายสำหรับดูแลพ่อค้าจีนขึ้น

แลตั้งกรมท่าชวาสำหรับดูแลพ่อค้าแขกขึ้น อยู่ในความปกครองของเสนาบดีกรมพระ-คลัง การที่เรียกว่ากรมท่านั้นก็เห็นจะเป็นโดยเหตุที่พ่อค้าทั้งหลายนำสินค้าทั้งหลายเข้ามาสู่ท่าของประเทศสยาม จึงได้นามว่ากรมท่า เพราะเป็นพนักงานดูแลการท่าของประเทศสยามในการรับซื้อแลขายสินค้าติดต่อกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ แลเก็บจังกอบสินค้านั้นด้วย ครั้นการต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า มีชาวฝรั่งต่างประเทศเข้ามาค้าขายบ้าง โดยทางราชการอื่นบ้างเจริญขึ้น จึงได้ทรงตั้งพระยาวิชาเยนขึ้นเป็นพนักงานการต่างประเทศ ก็เห็นจะเป็นกรมท่ากลางนั้นเอง แต่ก็ยังอยู่ในความปกครองของเสนาบดีที่พระคลัง ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทรได้ว่ากรมพระคลัง พระยาสริวงศโกษาบัญชาการกรมท่า ก็อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระคลัง แลเมื่อปลายรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมชุนวรจักรธรานุภาพว่ากรมท่า ก็ทรงว่าแต่เฉพาะการกรมท่าหาได้เกี่ยวไปถึงการกรมพระคลังด้วยไม่ กรมพระคลังนั้นพระยาราชภักดีเป็นผู้ว่าการ เหมือนดังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ทรงว่าการพระคลัง เจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ากรมท่าฉะนั้น มาเปลี่ยนกรมท่าเป็นกระทรวงการต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศวโรปการเป็นเสนาบดีแยกออกจากกระทรวงพระคลังตั้งแต่นั้นมา

ส่วนชุนนางในตำแหน่งกรมท่านั้น ได้ความตามในกฎหมายเล่ม ๑ ฉบับที่หมอบลัดเลพิมพ์นั้น ซึ่งได้คัดมาลงไว้พอให้เห็นว่า กาลก่อน แลกาลบัดยุบันนั้นผิดเพี้ยนกันเป็นอย่างไร ในกฎหมายนั้นเรียกนามเสนาบดีว่า ออกญาศรีธรรมราชเดชะชาติ อำมาตยานุชิตพิพิธรัตนราชโกษาธิบดี อภัยพิริยะบรา กรมพาหุ (นามนี้จะมีมาแต่เมื่อไรนั้นค้นไม่พบ)

พระพิพัฒโกษา
ขุนพินิจจัย
ขุนรักษาสมบัติจำบำเรอ
ขุนราชอากรขอนิจราชการ
ขุนเทพราช
ขุนยี่สารทรัพยากร
ขุนธนรัตน
ขุนแก้วอาณัติ
ขุนอักษร

ปลัดทูลฉลอง
ปลัดนั่งศาล
สักหลังฎีกาให้จ่าย
บาญชีกลาง
สมุหอากร
สมุหบาญชี
ได้แจกเบี้ยหวัด
ทนายโกษา
เสมียนตรา

ขุนนางเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งกรมท่ากลาง และมีกรมขึ้นอีก ๕ กรม คือ กรมท่าขวา ๑ กรมท่าซ้าย ๑ กรมคลังบ่าจาก ๑ กรมคลังราชการ ๑ กรมอาสาใหม่ขวา / ซ้าย ๑

กรมท่าขวานั้น ตำแหน่งเจ้ากรม คือ พระจุลาราชมนตรี
ขุนราชเศรษฐี ปลัด ได้ว่าแขกชะวา มลายู อังกฤษ
หลวงราชมนตรี เจ้าท่า ได้ว่าแขกประเทศอังกฤษ ญวน ฝรั่ง
ขุนทิพวาที ขุนเทพวาที ล่ามอังกฤษ
หลวงมนทเกษ เจ้าท่า ได้ว่าพราหมเทษ

ส่วนกรมท่าซ้าย ตำแหน่งเจ้ากรม หลวงโชฎึกราชเศรษฐี
หลวงเทพภักดี เจ้าท่า ได้ว่า วิลันดา
ขุนท่องชื่อ ขุนท่องสมุท จีนล่าม นายอำเภอ
ขุนวรวาที ล่ามฝรั่งเศส
ขุนราชาวะดี ขุนรักษาสมุท ล่ามกะบีตัน
ขุนวิสูตรสาคร ล่ามแปลนายสำเภาปากน้ำ

กรมคลังบ่าจากนั้น หลวงศรีคงยศ เจ้ากรม, ขุนพิทักษ์นาวา ปลัดกรม

กรมคลังราชการนั้น พระยาราชสัมภารากร เจ้ากรม หลวงอินทรโยธา ปลัดกรม

กรมอาสาใหม่นั้น หลวงพิทักษ์โยธา เจ้ากรมขวา, หลวงนราเรืองเดช เจ้ากรมซ้าย.

บรรดาชื่อขุนนางที่กล่าวมานี้ จะได้มีมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ หรืออย่างไรไม่แจ้ง ด้วยกฎหมาย ๒ เล่ม ที่หมอบรัดเล พิมพ์ขึ้นนั้น เป็นกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ชำระเรียบเรียงขึ้น เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๔๗ เก็บเอาหนังสือกฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาตามแต่จะหาได้มา รวบรวมแก้ไขเพิ่มเติมตัดรอนใหม่ให้เหมาะแก่กาลสมัย ทำขึ้นเป็นกฎหมายและมีกฎหมายชั้นกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ด้วย ๔ ลักษณะ คือ ๑ พระราชบัญญัติ ๒ กฎหมายพระสงฆ์ ๓ พระราชกำหนดใหม่ สามลักษณะนี้ตั้งในรัชกาลที่หนึ่ง ๔ ลักษณะโจร ๕ เส้น ตั้งในรัชกาลที่ ๓ ดังนี้ รายนามขุนนางเหล่านั้นจะเห็นได้ว่า การต่างประเทศครั้งนั้นมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้ดูแล อยู่ในกรมท่าซ้ายบ้าง กรมท่าขวาบ้าง ดังเช่นว่า ขุนราชเศรษฐีในกรมท่าขวาได้ว่า แขกชะวา มลายู อังกฤษ หลวงราชมนตรีได้ว่าแขกประเทศอังกฤษ ญวน ฝรั่ง และในกรมท่าซ้าย หลวงเทพวาที เจ้าท่า ได้ว่าวิลันดา ขุกวรวาที ล่ามฝรั่งเศส ดังนี้เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ในครั้งนั้น กรมท่ากลางคงเป็นแต่ผู้อำนวยการอยู่เหนือกรมทั้ง ๒ เพราะการในเวลานั้นจะไม่ใคร่มีการสำคัญสิ่งใดนัก คงจะมีการเกี่ยวข้องเพียงแต่การค้าขายเท่านั้น

ส่วนชื่อขุนนางนั้น ในทุกวันนี้ก็ยังเกี่ยวพันกันอยู่กับกระทรวงพระคลัง ฯ ซึ่งกระทำให้เห็นว่า แต่ก่อนนั้นเคยร่วมงานกัน เช่นขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรา ก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองกระทรวง กับขุนธนรัตน์ ซึ่งมีชื่ออยู่ในบาญชีของกระทรวงการต่างประเทศ แต่หาได้ทำการให้แก่กระทรวงการต่างประเทศไม่ กลับไปทำการเป็นเจ้าหน้าที่แจกเบี้ยหวัดให้แก่กระทรวงการคลัง ฯ จนกระทั่งเลิกการแจกเบี้ยหวัด ดังนี้เป็นต้น

กระทรวงการต่างประเทศนั้น มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับชาวต่างประเทศ คือการทำหนังสือสัญญากับนานาประเทศ ว่าด้วยทางพระราชไมตรีและการค้าขาย กับเมืองที่เป็นไมตรีกัน แลเป็นผู้บังคับบัญชาทูตแลกงสุลสยามที่ไปตั้งอยู่ในเมืองต่างประเทศ ส่วนกรมท่าซ้ายนั้น เป็นหน้าที่ว่าการฝ่ายจีน แลญวน กับภาษีบางอย่าง กรมท่าขวานั้น เป็นหน้าที่ว่าการฝ่ายแขก กรมพระคลังป่าจากกับกรมพระคลังราชการนั้น มีหน้าที่การภาษีอากร กรมอาสาใหม่มีหน้าที่คุมเลขไพร่หลวง แลมีภาษีอากรขึ้นอยู่ ๑๖ อย่าง คือ อากรสมพักษร พริกไทย ๑ ภาษีไหม ๑ ภาษีไม้ไผ่ป่า ๑ ภาษีจาก ๑ อากรรักษาเกาะ ๑ อากรป่าผึ้ง หัวเมืองชายทะเลตะวันออก ๑ ภาษีไม้กระดาน ๑ ภาษีเบ็ดเสร็จ ๑ ภาษีฝาง ๑ ภาษีขาเข้าออก ๑ รวม ๑๐ อย่าง ขึ้นกรมท่ากลาง อากรสวนจาก ๑๐ เมือง ๑ ค่าจองสวน ๑ รวม ๒ อย่างนี้กรมพระคลังป่าจาก ภาษีใต้ชันน้ำมันยาง ๑ ภาษีฝืน ๑ รวม ๒ อย่างขึ้นกรมพระคลังราชการ ภาษีเกลือ ๑ ภาษีไม้เครื่องเรือ ๑ รวม ๒ อย่างขึ้นกรมท่าซ้ายรวมทั้งสิ้นเป็นภาษีอากร ๑๖ อย่าง แลมีเมืองขึ้น ๑๒ หัวเมือง คือเมืองสมุทปราการ ๑ เมืองชลบุรี ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองตราด ๑ เมืองปัจจันตคีรีเขตร ๑ เมืองสมุทสาคร ๑ เมืองสมุทสงคราม ๑ เมืองนครไชยศรี ๑ เมืองนนทบุรี ๑ เมืองจันทบุรี ๑ เมืองพนัศนิคม ๑ รวม ๑๒ เมือง แต่เมืองจันทบุรีนั้นมีเมืองขึ้นอีก ๒ เมือง คือเมือง ลุง ๑ เมืองแกลง ๑ รวมเป็น ๒ เมือง ถ้าจะนับเมืองขึ้นของเมืองจันทบุรีด้วยแล้ว ก็รวมเป็น ๑๔ เมือง ด้วยกัน หัวเมืองที่ขึ้นกรมท่านั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หัวเมืองปักษ์ใต้ที่ขึ้นอยู่ในกลาโหมนั้น ยกมาขึ้นอยู่ในกรมท่าสิ้น เพราะเวลานั้นกลาโหมมีความผิด จึงเอาหัวเมืองมาให้ขึ้นกรมท่า แต่หาปรากฏว่าในแผ่นดินใดไม่ ครั้นมาในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐมรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชดำริว่า เจ้าพระยามหาเสนาที่สมุหพระกลาโหมมีความชอบมากจึงแบ่งหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก ซึ่งขึ้นกรมท่า ๑๙ เมือง

กรมมหาดไทย ๑ เมือง รวม ๒๐ เมือง กรมท่านั้น คือ เมืองสงขลา ๑ เมือง พัทลุง ๑ เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองไชยา ๑ เมืองหลังสวน ๑ เมืองชุมพร ๑ เมืองปะทิว ๑ เมืองคลองวาน ๑ เมืองกุย ๑ เมืองปราณ ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองมะริด ๑ เมืองกระ ๑ เมืองตะกั่วป่า ๑ เมืองตะกั่วทุ่ง ๑ เมืองพังงา ๑ เมืองถลาง ๑ เมืองกาญจนบุรี ๑ เมืองไทรโยก ๑ รวม ๑๙ เมือง กรมมหาดไทยนั้น คือ เมืองเพชรบุรี รวม ๒๐ เมือง โปรดให้ยกมาขึ้นกรมพระกลาโหม ยังคงเหลือเมืองขึ้นกรมท่าอยู่อีก ๙ เมือง คือ เมืองนนทบุรี ๑ เมืองสาครบุรี ๑ (เมืองนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามใหม่ว่าเมืองสมุทสาคร) เมืองชลบุรี ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองจันทบุรี ๑ เมืองตราด ๑ รวม ๙ เมือง แล้วยกเอาเมืองสมุทสงครามซึ่งขึ้นอยู่ในกรมมหาดไทยนั้น ให้มาขึ้นกรมท่าอีก ๑ เมือง รวมเป็น ๙ เมือง ส่วนเมืองพนัสนิคมนั้น พวกลาวอาสาปากน้ำที่ขึ้นอยู่ในกรมท่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้ทรงตั้งขึ้นนั้นลาวพวกนี้ไม่สบายจะขอไปตั้งอยู่ที่เมืองพระรศ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตัดเขตแขวงเมืองชลบุรีบ้าง เมืองฉะเชิงเทราบ้าง มาตั้งเป็นเมืองขึ้นให้ชื่อว่าเมืองพนัสนิคม ตั้งผู้ว่าราชการเป็นที่พระอิทราษาขึ้นอยู่ในกรมท่าเมืองปจันตคีรีเขตรนั้น เดิมเรียกว่าเมืองเกาะกง ขึ้นอยู่ในเมืองจันทบุรีเหมือนดังเมืองชลุงบุรี และเมืองแกลงบุรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนนามเมืองใหม่ให้เรียกว่า เมืองปจันตคีรีเขตร ตั้งผู้ว่าราชการเมืองเป็นพระพิไชยชลที ยกจากเมืองขึ้นจันทบุรี ตรงมาขึ้นกรงเทพฯ อยู่ในกรมท่า เมืองนครไชยศรีนั้นเดิมเป็นเมืองขึ้นกรมมหาดไทย ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยาทิภากรวงศมหาโกษาธิบดี ไปเป็นแม่กองการสร้างพระปฐมเจดีย์ เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ราชการที่จะกะเกณฑ์คนไปช่วยก่อสร้างพระปฐมเจดีย์ เช่นเผาอิฐเป็นต้น จึงโปรดให้ยกเมืองนครไชยศรีมาขึ้นกรมท่า กับมีศาลตั้งพิจารณาความที่ส่งเข้ามาจากหัว

เมืองขึ้น เรียกว่าศาลกรมท่า ๑ ศาลคดีต่างประเทศ ๑ ศาลกรมท่านั้น ตั้งอยู่ในวังหรือบ้านของเสนาบดี ตำแหน่งขุนศาลตระลาการศาลกรมท่านั้น คือ ขุนพินิจจัย ปลัดนั่งศาล ๑ ขุนอภัยพินิจ ๑ ขุนกิจวิจารณ์ ๑ ขุนชำนาญวินิจฉัย ๑ ส่วนศาลต่างประเทศนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเตียน ที่เรียกว่าออฟฟิด ศาลนี้ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔ พระยาเจริญราชไมตรีเป็นหัวหน้า รองลงมา คือ พระพิพากษานานาประเทศกิจ พระสุจริตวินิจฉัย หลวงพินัยนิติสาตร หลวงประสาตรระงับกิจ หลวงประสิทธิระงับการ หลวงประกอบคดีสาตร์ หลวงประกาศคดีศาล

เสนาบดีนั้น ถือตราบัวแก้วใหญ่ ๑ บัวแก้วน้อย ๑ บัวผัน ๑ ตราบัวแก้วใหญ่นั้นใช้ประทับสารตรา ซึ่งมีโวหารผิดกับตราบัวแก้วน้อย คือดำเนินกระแสพระบรมราชโองการ ขึ้นต้นว่า สารตราเจ้าพระยาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตพิพิธรัตนราชโกษาธิบดี อภัยพิริบรา กรมพาหุ ดังนี้แล้วจึงดำเนินความสืบไป เสนาบดีจะมีนามอะไรก็ตาม ก็คงใช้นามสารตราในเบื้องต้นดังนี้เสมอไป พึ่งจะเปลี่ยนเลิกเสียเมื่อปลายรัชกาลที่ ๕

ส่วนตราบัวแก้วน้อยนั้น เป็นแต่สำหรับใช้ประทับถึงทูตและกงสุลสยามที่ประจำอยู่ในเมืองต่างประเทศ กับถึงทูตแลกงสุลต่างประเทศที่ประจำกรุงสยาม ถึงหัวเมืองขึ้นทั้ง ๑๒ หัวเมือง กับประทับประทวนตราตั้ง แลหนังสือเดินทางที่จะออกไปนอกพระราชอาณาจักร ตราบัวแก้วน้อยนี้ไม่ใช่ตราเดิม เห็นจะเกิดมีขึ้นพร้อมกับตราพระราชสีหน้อยหรืออย่างไร เพราะแต่ก่อนใช้ตราประทับแทนชื่อ เวลาเสนาบดีไปราชการ ตราใหญ่ต้องรักษาไว้ในกรุง พึงต้องทำตราน้อยขึ้นใช้สำหรับเสนาบดีจะได้เอาติดไป ตราน้อยใช้โวหาร เพื่อให้ผิดกับตราใหญ่ว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกกระแสพระบรมราชโองการนั้นออกเสีย

รูปตราบัวแก้วน้อยนั้น ผิดกับตราบัวแก้วใหญ่ คือ กลีบตัวรอบนั้น ๒ ชั้น ไม่ใช่ ๓ ชั้นเหมือนตราใหญ่ เทวะรูปนั่งบนกลีบบัวไม่มีต่างรอง เหมือนตราใหญ่

เทวะรูปนั้นถือนกเปลวทั้ง ๒ หัถ ผิดกับตราใหญ่ มีเทวะรูปพระหัถขวาถือดอกบัว พระหัถซ้ายถือนกเปลว

ตราเหล็กประทับกระดาษลายนูน เบื้นรูปตราบัวแก้วใหญ่ แลน้อยนั้น เบื้นของเจ้าพระยาภาณุวงศมหาโกษาธิบดี คิดทำขึ้นใหม่

ตราบัวผันนั้น เบื้นตราประจำผนึกซองหนังสือ ใช้ประทับชาดบ้าง ครั้งบ้าง

ตำแหน่งปลัดทูลฉลองนั้น ตราบัวบานสำหรับประทับหนังสือถึงหัวเมืองขึ้น มีการสอบถามเรื่องคดีต่าง ๆ ตามซึ่งโจทหรือจำเลยจะเข้ามายื่นเรื่องราวต่อกรมท่าด้วยคดีของของตน ๆ กับประทับหลังหางว่าวสักเลข

ตำแหน่งปลัดบาญชีนั้น ตราเทวดานั่งแท่นมือซ้ายถือดอกบัว มือขวาถือพระขันธ์ ประทับฎีกาเบิกเงินแลส่งเงิน ตราดวงนี้ทำขึ้นเมื่อครั้งพระยารักษาสมบัติ (เทษ วิจิตรานนท์) เบื้นปลัดบาญชี

ตำแหน่งเสมียนตรานั้น ตราบัวแย้มประทับหนังสือในนามของเสมียนตราแลหางว่าวสักเลข

ในกรมท่านั้นยังมีหน้าที่ราชการอีกหลายอย่างเบื้นพิเศษ เช่นพระราชพิธีลอยประทีป กรมท่าเบื้นพนักงานเรือทุ่นทอดอยู่ท้ายน้ำ หัวเรือบัลลังก์สายในลำหนึ่ง ในพระราชพิธีสัมพัชรฉิน กรมท่าเบื้นผู้เลี้ยงพระพิธีที่โรงพิธีฟากตวันตก (วัดอรุณ) เลี้ยงเช้า ๔ วัน เพน ๓ วัน ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา กรมท่าซ้ายต้องจัดโต๊ะสังเวยเทวดาเข้าไปตั้ง ถ้ามีงานมโหรศภถึงกับมีโขนแล้ว กรมท่าต้องเอาไม้กระดานไปปูพื้นโรงโขน กรมพระนครบาลเบื้นผู้ปลูกโรงโขน พระราชพิธีตรุษจีนในรัชกาลที่ ๕ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) กับพระยาสวัสดิ์วามดิฐ (พุก) จัดโต๊ะอย่างจีนไปตั้งเลี้ยงเจ้านาย บีแรกตั้งที่เก่งพุทธรัตนสถาน ครั้นต่อมาเลื่อนมาตั้งที่ท้องพระโรง เวลาบ่ายวันเชงเหมงตลอดมา

ครั้นต่อมา มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อจะจัด ระเบียบราชการให้เรียบร้อย มิให้ก้าวก่ายหน้าที่กัน จึงโปรดยกกรมอาสาใหม่ซ้าย ขวา ขึ้นกระทรวงกลาโหม กรมพระ

คลัง ราชการกับพระคลังบ่าจากและภาษีอากรไปขึ้นรวมอยู่ในพระคลังมหาสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ให้ยกเอาศาลกรมท่ากับศาลต่างประเทศไปอยู่กระทรวงยุติธรรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ คงเหลืออยู่แต่การต่างประเทศพแนกเดียว แล้วให้ยกหัวเมืองชั้น ๑๔ หัวเมือง ไปขึ้นรวมอยู่ในกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗ แล้วให้ยกกรมท่าซ้ายไปขึ้นอยู่ในกระทรวงนครบาล เพื่อให้อำเภอจีนไปรวมกัน เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ให้ยกกรมท่าขวาไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งมีพระนามตามพระสุพรรณบัตร์ว่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศวโรปการ ขัตติยพิศาลสุรบดี บรมราชินีศรีพัชรินทรภราดร สโมสรอเนกนิติปรีชา มหาสุมันตยานุวัตรวิบูลย์ ไพรัชราชกิจจาดุลย์สุนทรปฏิภาณ นิรุกติญาณวิทยาคณาพิศาสตร์ โหรศลานุวาทนานาปกรณ์เกียรติกำจรจิรกาล บริบูรณ์คุณสารสมบัติ สุจริตสมาจารวัตรมัทวเมตตาชวาธยาศรัย ศรีรัตสรณธาดา กัลยาณธรรมมิกนาถบพิตร

ทรงพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ พระองค์ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ ณ วันเสาร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๐๑ เมื่อพระชัณษาได้ ๒๗ ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ พระองค์ได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ในเวลานี้ดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น แล้วเลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง กรมพระสมเด็จกรมพระยา พระองค์ทรงละราชการได้ ๓ วัน ถึงวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ก็สิ้นพระชนม์ที่วังเทเวศม์ พระชัณษาได้ ๖๖ ปี ดำรงค์ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้ ๓๘ ปี

พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรทัย เมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้า พระโอรสของพระองค์ ได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศสืบไป พระองค์ได้ทรงปฏิบัติราชการตามระเบียบของพระบิดาทุกสิ่งไป เว้นไว้แต่ว่าการสิ่งใดที่

ขัดแก่กาลสมัยแล้ว ก็ทรงแก้ไขให้การนั้นดำเนินไปโดยสะดวกตามสมควรแก่กาลสมัย

ความจริงในชั้นกรุงรัตนโกสินทรนี้ พึ่งมีไทยเรียนรู้ภาษาอังกฤษไม่ช้านัก เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มีแต่พวกฝรั่งกฎีจีนซึ่งเป็นเชื้อสายโปตุเกศครั้งกรุงเก่ายังเรียนรู้ภาษาโปตุเกศอยู่บ้าง คนพวกนี้ที่รับราชการในตำแหน่งเรียกว่า ล่ามฝรั่ง ในกรมท่ามีอัตราในบัญชีเบี้ยหวัด ๕ คน ที่เป็นหัวหน้าล่ามเป็นที่ขุนเทพวาจา รับเบี้ยหวัดปีละ ๗ ตำลึง พวกล่ามฝรั่งเหล่านี้จะมีความรู้ตื้นลึกสักเพียงไรทราบไม่ได้ แต่รู้ภาษาโปตุเกศเท่านั้น หน้าที่ก็ไม่สู้มีอันใดนัก เพราะราชการที่เกี่ยวข้องกับโปตุเกศมีแต่การค้าขายทางเมืองหมาเก๊า นาน ๆ เจ้าเมืองหมาเก๊าจะมีหนังสือมาสักครั้งหนึ่ง ส่วนภาษาอังกฤษถึงแม้ว่ามีเรือกำปั่นอังกฤษไปมาค้าขายอยู่ในสมัยนั้นบ้าง นายเรือรู้ว่าไม่มีใครพูดภาษาอังกฤษได้ในเมืองนี้ ก็หาแขกมลายูเข้ามาเป็นล่าม เพราะฉนั้นการที่ไทยพูดจากับอังกฤษที่เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ก็ดี หรือพูดจาทางราชการที่เกี่ยวข้องกับอังกฤษที่เมืองเกาะหมากแลสิงคโปร์ก็ดี ใช้พูดจากันแต่ด้วยภาษามลายู แม้จนเมื่อผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษให้หมอ ยอน ครอเฟิด เป็นทูตเข้ามายังกรุงรัตนโกสินทรเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๔ ตรงคฤศตศก ๑๘๒๑ ในตอนปลายรัชกาลที่ ๒ ก็ต้องพูดจาราชการกับไทยทางภาษามลายู ความปรากฏในจดหมายเหตุที่ครอเฟิดแต่งไว้ว่า การที่พูดจากับรัฐบาลไทยครั้งนั้น ทูตต้องพูดภาษาอังกฤษแก่ล่ามที่เอามาด้วย ล่ามต้องแปลเป็นภาษามลายูบอกหลวงโกชาอิศหาก หลวงโกชาอิศหากแปลเป็นภาษาไทยเรียนเจ้าพระยาพระคลัง ฯ ตอบว่ากระไรก็ต้องแปลย้อนกลับไปเป็นต่อ ๆ อย่างเดียวกัน ครั้นต่อมาเมื่อครอเฟิดกลับไปแล้ว ได้ไปเป็นเรสิเดนต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ อังกฤษเกิดรบกับพม่าครั้งแรกเมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ ครอเฟิดจะบอกข่าวการสงครามมาให้ไทยทราบ ต้องให้แปลหนังสือพิมพ์ข่าวภาษาอังกฤษเป็นภาษาโปตุเกศเสียก่อนแล้วจึงส่งเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เพราะภาษามลายูถ้อยคำมีน้อย ไม่พอจะแปลความในหนังสือพิมพ์ข่าวภาษาอังกฤษเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ครั้นต่อมาถึงต้นรัชกาลที่ ๓ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษให้เฮนรีเบอนีเป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา เมื่อปีระกา

พ.ศ. ๒๓๖๘ ตรงกับคฤศตศก ๑๘๒๕ การที่พูดจากับไทยสดวกขึ้นกว่าครั้งครอเพื่ดหน่อยหนึ่ง ด้วยเบอนีพูดภาษามลายูได้ ถึงกระนั้นหนังสือสัญญาที่ทำก็ต้องใช้ภาษาต่าง ๆ กำกับกันถึง ๔ ภาษา คือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาโปตุเกศ และภาษามลายู เพราะไม่มีภาษาใดที่จะเข้าใจดีได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑ ตรงกับคฤศตศก ๑๘๒๘ พวกมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาตั้งในกรุงเทพฯ เป็นที่แรก อันนี้เป็นต้นเหตุที่ไทยจะได้เรียนภาษาอังกฤษเบื่นเดิมมาด้วยลัทธิของพวกมิชชันนารีอเมริกันไม่ได้ตั้งตัวเป็นสมณะเหมือนพวกบาดหลวง วางตนเป็นแต่เพียงมิตรสหาย ใช้การสงเคราะห์เบื่นต้นว่าช่วยรักษาโรคแลช่วยบอกกล่าวสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ผู้อื่นเบื่นเบื้องต้นของการสอนศาสนา เพราะฉะนั้นเมื่อคนทั้งหลายรู้จักคุ้นเคยจึงชอบสมาคมคบหากับพวกมิชชันนารีอเมริกันมาแต่แรก

ในสมัยนั้นผู้มีสติปัญญาที่เบื่นชั้นสูงอยู่ในประเทศนี้แลเห็นอยู่แล้วว่าการสมาคมเกี่ยวข้องกับฝรั่งต่างประเทศจะต้องมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แลภาษาอังกฤษจะเบื่นภาษาสำคัญ ทางประเทศตวันออกนี้มีเจ้านายบางพระองค์แลข้าราชการบางคนปราถนาจะศึกษาวิชาการแลขนบธรรมเนียมของฝรั่ง และจะเล่าเรียนให้รู้ภาษาอังกฤษ จึงพยายามเล่าเรียนศึกษากับพวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ที่สำคัญคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลานั้นยังทรงผนวชเบื่นพระราชาคณะอยู่พระองค์ ๑ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลานั้นยังเบื่นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์พระองค์หนึ่ง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ เวลานั้นยังเบื่นหลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก แล้วได้เลื่อนเบื่นจมื่นไวยวรนารถอีกองค์ ๑ แต่สมเด็จเจ้าพระยาทางภาษารู้แต่พอพูดอังกฤษได้บ้าง ไม่เชี่ยวชาญเหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ท่านทั้ง ๓ ที่กล่าวมานี้ศึกษาได้ความรู้การฝรั่งต่างประเทศทันได้ใช้วิชาช่วยราชการมาแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ ตรงกับคฤศตศก ๑๘๕๐ รัฐบาลอังกฤษให้เซอเซม

สะบรุก เบื้นทูตมาด้วยเรือรบ ๒ ลำ จะเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาที่เบอนีได้มาทำไว้ เชอเชมสะบรุกเข้ามาครั้งนั้นไม่เหมือนกับครอเฟิดแลเบอนีที่มาแต่ก่อน ด้วยเบื้นทูตตรงมาจากประเทศอังกฤษ การที่มาพูดจาแลหนังสือที่มีมาถึงรัฐบาลไทย ใช้ภาษาอังกฤษกิริยาอาการที่มาก็ทนงองอาจผิดกับทูตแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริห์หาผู้ที่สันทัดอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ให้พอที่จะรับรองโต้ตอบกับเชอเชมสะบรุกได้ ความปรากฏในจดหมายเหตุกระแสรับสั่งในเรื่องเชอเชมสะบรุก (ซึ่งหอพระสมุดพิมพ์เมื่อ ร.ศ. ๑๒๙ พ.ศ. ๒๔๕๓) ว่า

ทรงพระราชดำริห์ เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาก็ควรจะเอาเข้ามาเบื้นที่ปฤกษาด้วยการครั้งนี้เบื้นการฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทราบอย่างธรรมเนียมฝรั่งมากควรจะเอาเบื้นที่ปรึกษาใหญ่ได้ แต่ก็ติดประจำบื้นอยู่ที่เมืองสมุทปราการ (ด้วยครั้งนั้นไม่ไว้พระทัย เกรงอังกฤษจะเอาอำนาจมาบังคับให้แก้หนังสือสัญญาอย่างทำแก่เมืองจีน จึงให้ตระเตรียมรักษาบ้อมคให้มั่นคง) จมื่นไวยวรนารถก็เบื้นคนสันทัดหนักในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ก็ลงไปรักษาเมืองสมุทปราการอยู่ให้พระยาศรีพิพัฒน์ (คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ เบื้นผู้รั้งราชการกรมท่า ด้วยเจ้าพระยาพระคลังลงไปสักเลขอยู่ที่เมืองชุมพรในเวลานั้น) แต่งคนดีมีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริห์ลงไปปฤกษา แลการที่มีหนังสือโต้ตอบกับเชอเชมสะบรุกครั้งนั้น ปรากฏว่าหนังสือที่มีมาเบื้นภาษาอังกฤษ ให้หมอยอน (คือหมอยอน เตเลอ โยนส์ มิชชันนารีอเมริกัน) แปลเบื้นภาษาไทย กับล่ามของสมเด็จเจ้าพระยา ฯ อีก ๒ คน เรียกว่า โยเสฟ เบื้นฝรั่งยุเรเชียนคน ๑ เรียกว่า เสมียนยิ้ม (คือ เชมส์ เฮ) อังกฤษอีก ๑ ส่วนหนังสือที่ไทยมีตอบเชอเชมสะบรุกนั้น ร่างในภาษาไทยถวายทรงแก้ไขก่อน แล้วให้หมอยอนกับล่ามช่วยกันแปลเบื้นภาษาอังกฤษแล้วส่งไปถวาย ทูลกระหม่อมพระ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตรวจสอบอีกชั้นหนึ่ง เพราะในทางภาษาอังกฤษ ทรงทราบดีกว่าผู้อื่นที่เล่าเรียนด้วยกันในครั้งนั้น

ไทยที่ศึกษาวิชาความรู้กับมิชชันนารีอเมริกันเมื่อในรัชการที่ ๓ ยังมีอีก แต่ไปเรียนทางวิชาอื่น เช่นกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงกำกับกรมหมออยู่ในเวลานั้น ทรงศึกษาทางวิชาแพทย์ฝรั่งจนได้ประกาศนียบัตร์ ถวายเป็นพระเกียรติยศมาจากมหาวิทยาลัยแห่ง ๑ ในประเทศอเมริกา กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศอีกพระองค์ ๑ ว่าทรงศึกษาการช่างฝรั่งแต่จะทรงศึกษากับใคร แลทรงสามารถเพียงใดหาทราบไม่ ยังนายโหมด อมาตยกุล ที่ได้เป็นพระยากระสาปน์กิจโกศล เมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกคน ๑ ได้ศึกษาเรื่องเครื่องจักรแลวิชาประสมธาตุจากพวกมิชชันนารีอเมริกัน แลหัดชักรูปจากบาดหลวงหลุยลานอดีฝรั่งเศส แต่เมื่อยังถ่ายด้วยแผ่นเงิน เป็นผู้เรียนรู้วิชาฝรั่งมีชื่อเสียงมาจนรัชกาลที่ ๕ แต่ผู้ที่เล่าเรียนแต่ทางวิชาช่างไม่สู้จะเอาใจใส่ในทางภาษา จึงไม่ใคร่รู้ภาษา ถึงสมเด็จเจ้าพระยา ฯ ก็เพราะเอาใจใส่ในวิชาต่อเรือกำปั่นเสียมาก จึงไม่ใคร่สันทัดทางภาษาอังกฤษ

ผู้ที่เล่าเรียนรู้ภาษาอังกฤษในเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏอีกแต่ ๒ คน คือหม่อมราโชไทย ผู้ที่แต่งนิราศลอนดอน คน ๑ เกิดในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีเถาะจุลศักราช ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ เดิมเป็นแต่หม่อมราชวงษ์กระต่าย บุตรหม่อมเจ้าชอุ่มในเจ้าพ่ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพียรเรียนตามเสด็จจนรู้ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ หม่อมเจ้าชอุ่มได้เป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ หม่อมราชวงษ์กระต่ายได้เป็นหม่อมราโชไทย แล้วจึงได้เป็นตำแหน่งล่ามไปเมืองอังกฤษกับพระยามนตรีสุริวงษ์ (ชุ่ม บุนนาค) เมื่อทูตไทยไปคราวแรกนั้น ครั้นกลับจากราชการทูต ทราบว่าได้พระราชทานพานทองเล็ก แล้วได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศคนแรก อยู่มาอายุได้ ๔๙ ปี ถึงอนิจกรรมในปลายรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ อีกคน ๑ ชื่อนาย ดิศ เป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ฝึกหัดวิชาเดินเรือ และเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเรียกว่า กัปตันดิศ มีชื่ออยู่ในหนังสือเซอยอน

เบาริงแต่งเรื่องเมืองไทย คนนี้ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นที่ขุนปรีชาชาญสมุท เป็นล่าม ของจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ตรีทูตไปเมืองอังกฤษ ต่อมาได้เป็นที่หลวงสุรวิเศษ เป็นครู สอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแทบทุก พระองค์ อยู่มาจนในรัชกาลที่ ๕ ไทยที่เรียนรู้ภาษาอังกฤษในเมืองไทยเมื่อใน รัชกาลที่ ๓ มีปรากฏแต่ ๔ ด้วยกันดังกล่าวมานี้ ยังมีไทยที่ได้ออกไปเล่าเรียนถึง ยุโรปเมื่อในรัชกาลที่ ๓ อีกคน ๑ ชื่อนายฉุย เป็นคนที่สมเด็จเจ้าพระยา ฯ เลี้ยงมา เห็นว่าฉลาดเฉลียวจึงฝากกัปตันเรืออังกฤษออกไปฝึกหัดวิชาเดินเรือกำปั่น ได้ไป เรียนอยู่ในเมืองอังกฤษจนได้ประกาศนียบัตร์เดินเรือทะเลได้แล้วจึงกลับมา (เข้าใจว่า เมื่อในรัชกาลที่ ๔) ได้เป็นขุนจรเจนทเล แลได้เป็นล่ามของพระยามนตรีสุริยวงษ์ เมื่อไปเป็นราชทูตด้วย ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นหลวงชลธารพินิจจัยตำแหน่งเจ้า กรมคลอง แล้วเลื่อนเป็นพระชลธารพินิจจัย

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุดหนุนการเล่า เรียนภาษาอังกฤษมาก ถึงโปรดให้หญิงมิชชันนารีเข้าไปสอนข้างในพระบรมมหาราช วัง ผู้ที่เล่าเรียนครั้งนั้นเรียนรู้ภาษาอังกฤษพอพูดได้บ้าง ยังมีตัวอยู่ในเวลานี้ คือ เจ้าจอมมารดากลิ่น เจ้าจอมมารดากรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ต่อมาโปรดให้หาผู้หญิง อังกฤษมาเป็นครู แล้วตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ให้บรรดาพระเจ้าลูกยา เธอทั้งชายหญิงที่พระชันษาพอจะเล่าเรียนได้ เข้าเล่าเรียนทุกพระองค์ ส่วนบุตรหลาน ข้าราชการถ้าผู้ใดอุส่าห์เรียนรู้ภาษาฝรั่ง ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งแต่งให้มียศ แลบันดาศักดิ์ ดังสมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ตรัสเป็นภาสิต ในสมัยต่อมา ว่าเมื่อในสมัยที่ ๑ ใครแขงแรงทะพึกก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๒ ใครเป็นกวีก็ เป็นคนโปรดในรัชกาลที่ ๓ ใครมีใจศรัทธาสร้างวัดวาก็เป็นคนโปรด แลในรัชกาลที่๔ ถ้าใครรู้ภาษาฝรั่งก็เป็นคนโปรด ดังนี้ แต่ถึงกระนั้นนอกจากพระเจ้าลูกเธอ ผู้ที่เล่า เรียนภาษาอังกฤษแม้เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ก็ยังมีน้อย พวกที่เรียนสำหรับทำการให้มิช

ชันนารี แลสำหรับการค้าขายจะมีใครบ้างทราบไม่ได้หัว แต่ผู้ที่ได้เล่าเรียนรู้ทันรับราชการเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ทั้งเจ้านายแลขุนนางมีปรากฏแต่ ๕ ด้วยกัน คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ ๑ ได้ทรงศึกษาเบื้นพื้นมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ แต่ที่มาทรงทราบได้ดีที่เดียวนั้น ด้วยทรงพระอุสาหะศึกษาต่อมาโดยลำพังพระองค์เอง เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญพวกฝรั่งกล่าวว่าตรัสภาษาอังกฤษได้ แต่ข้าพเจ้าเคยได้พบแปลคำนำหนังสือข่าวจากภาษาอังกฤษเบื้นภาษาไทย เบื้นของแปลถวายกรมพระราชวัง ฯ จึงเข้าใจว่าจะไม่ทรงทราบภาษาอังกฤษแตกฉานที่เดียวนัก แต่ในทางข้างวิชาช่างทรงเชี่ยวชาญมาก พระยาอรรคราชนารถภักดี (หวาด บุนนาค) บุตร์พระยาอภัยสงคราม คน ๑ สมเด็จเจ้าพระยา ฯ ฝากนายเรืออะเมริกันไปฝึกหัดวิชาทหารเรือ เรียนรู้แต่ภาษากลับมาได้รับราชการเบื้นหลวงวิเศษพจนการกรมท่า เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เบื้นพระศรีธรรมสาส์น แล้วเบื้นพระยาวิชยาธิบดี ผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรี ได้รับพระราชทานพานทอง เมื่อชราจึงโปรดให้เบื้นพระยาอรรคราชนารถภักดีในกรมท่า อีกคน ๑ คือพระยาอรรคราชนารถภักดี (เนตร) เบื้นบุตรพระยาสมุทบุรานุรักษ์ ออกไปเล่าเรียนที่เมืองสิงคโปร์ เรียนรู้ภาษาอังกฤษได้ดี กลับมาถวายตัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตา พระราชทานสัญญาบัตรตั้งเบื้นขุนศรีสยามกิจ ผู้ช่วยกงสุลสยามที่เมืองสิงคโปร์ แล้วเลื่อนเบื้นหลวงศรีสยามกิจ ตำแหน่งไวสกงสุลสยามที่เมืองสิงคโปร์มาถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เบื้นพระยาสมุทบุรานุรักษ์ แล้วจึงเลื่อนมาเบื้นพระยาอรรคราชนารถภักดี อีกคน ๑ คือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) สมเด็จเจ้าพระยา ฯ ส่งเบื้นนักเรียนออกไปเรียนวิชาที่เมืองอังกฤษ เรียนอยู่ ๓ ปี ครั้นเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เบื้นราชทูตออกไปเมืองฝรั่งเศส เรียกมาใช้เบื้นล่าม แล้วเลยพากลับเข้ามากรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตา พระราชทานสัญญาบัตรเบื้นตำแหน่งนายราชาณัตยานุหาร หุ้มแพร

วิเศษในกรมพระอาลักษณพนักงานเชิญรับสั่งไปต่างประเทศ แลทรงใช้สอยในหน้าที่ราชเลขานุการภาษาอังกฤษมาจนตลอดรัชกาล ผู้ที่เรียนรู้ภาษาอังกฤษได้รับราชการในรัชกาลที่ ๔ มีจำนวนที่ทราบ ๕ ด้วยกันดังแสดงมา นอกจากนี้มีผู้ที่เรียนในกรุงเทพฯ บ้าง ไปเรียนเมืองสิงคโปร์บ้าง รู้แต่พอพูดได้บ้างเล็กน้อยมีหลายคน ไม่ได้นับในจำนวนที่กล่าวมานี้ ที่เรียนเฉภาะวิชาจนมีชื่อเสียงมีนายจิตร์ อยู่กฎีจีน คน ๑ ได้หัดชักรูปกับบาดหลวงหลุยลานอดีฝรั่งเศส และฝึกหัดต่อมากับทอมสันอังกฤษที่เข้ามาชักรูปเมื่อในรัชกาลที่ ๔ จนตั้งห้างชักรูปได้เป็นที่แรก แลได้เป็นที่ขุนฉายาสาทิศลักษณเมื่อในรัชกาลที่ ๕ แล้วเลื่อนเป็นที่หลวงอัคนีนฤมิตรเจ้ากรมโรงแก๊ศหลวง

มีนักเรียนส่งไปยุโรป เมื่อในรัชกาลที่ ๔ อีก ๓ คน คือ เจ้าพระยาสุรวงษวัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงษไวยวัฒน คน ๑ นายสุดใจ บุนนาค ที่ได้เป็นพระยาราชานุประพันธ์ บุตรเจ้าพระยาภาณุวงษ์คน ๑ ทั้ง ๒ คนนี้ไปเรียนที่เมืองอังกฤษ หลวงดำรงสุรินทรฤทธิ์ (ปิ่น บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงษไวยวัฒน์ ส่งไปเรียนที่เมืองฝรั่งเศส คน ๑ เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๔ กำลังยังเล่าเรียนอยู่ทั้ง ๓ คน ได้กลับมารับราชการต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ผู้ที่เรียนภาษาอังกฤษกับมิชชันนารีอเมริกันเมื่อในรัชกาลที่ ๔ เสร็จการเล่าเรียนมาได้รับราชการต่อในรัชกาลที่ ๕ ที่ทราบมี ๖ คน คือ

นายเทียนฮี้ เรียนกับมิชชันนารีรู้ภาษาแล้ว ออกไปเรียนถึงอเมริกา ได้ประกาศนียบัตรเป็นแพทย์ กลับมารับราชการในกรมทหารมหาดเล็ก ได้เป็นที่หลวงดำรงแพทยาคุณ แล้วไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นที่พระมนตรีพจนกิจในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระยาสารสินสวามิภักดิ์ คน ๑

นายสิน เรียนรู้ภาษาพูดได้คล่องแคล่ว แต่หนังสือไม่สู้ชำนาญ ได้เป็นที่หลวงอินทรมนตรี ฯ ในกระทรวงพระคลัง แล้วเป็นพระยาสมุทบุรานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทปราการ คน ๑

นายสุด รับราชการเป็นตำแหน่งล่ามในกระทรวงกลาโหมแลกรมแผนที่แล้วไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นหลวงนรภารพิทักษ์ มหาดไทย มณฑลพิศณุโลก แล้วเลื่อนเป็นพระ ต่อมาเป็นพระยาอุตรกิจพิจารณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิฐแล้วได้ว่าราชการจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่ง คน ๑

นายเปลี่ยน เป็นล่ามทูตไปประจำอยู่กรุงลอนดอน คราว ๑ กลับมาได้รับราชการในกรมทหารน่าเป็นนายร้อยเอก แล้วไปรับราชการในกรมตำรวจพระนครบาลเป็นที่หลวงวิสูตรบริหาร แลไปรับราชการกระทรวงมหาดไทยเป็นพระเสรีพิทักษ์ มาในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระยาชนินทรภักดีในกระทรวงมุรธาธร คน ๑

นายบุ่น รับราชการในกรมตำรวจพระนครบาล ได้เป็นหลวงอนุมัติมนูกิจมาในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นพระธรณีนฤเบศร์ คน ๑

นายอยู่ รับราชการเป็นล่ามทูตไปยุโรปคราว ๑ กลับมาได้เป็นล่ามในกรมไปรษณีย์ แลกรมทหารน่า แล้วมาอยู่กรมราชโลหะกิจได้เป็นที่ขุนสกลโลหะหาร แล้วเลื่อนขึ้นเป็นหลวงสกลโลหะการ คน ๑

ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงบำรุงการเล่าเรียนภาษาอังกฤษยิ่งขึ้นกว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่โรงทหารมหาดเล็ก เรียกครูอังกฤษมาสอน แล้วส่งบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอเข้าโรงเรียนนั้น มีเว้นแต่น้อยพระองค์ที่สมัครไปเรียนในโรงเรียนภาษาไทย สมเด็จพระมหาสมณะกับบรรดาเจ้านายที่ได้รับราชการเป็นตำแหน่งเสนาบดีในรัชกาลที่ ๕ ได้เริ่มทรงเล่าเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนนี้เป็นเดิมมาแทบทุกพระองค์ แลยังโปรดให้เลือกสรรหม่อมเจ้าหม่อมราชวงษส่งไปเล่าเรียนที่สิงคโปร์อีกชุดหนึ่ง ในพวกนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าเจ๊ก ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ และพระยาไชยสุรินทร์ ม.ร.ว. เทวะหนึ่ง ได้เลือกส่งไปเรียนที่เมืองอังกฤษเป็นนักเรียนชุดแรกที่ส่งไปยุโรปในรัชกาลที่ ๕ ต่อมาการเล่าเรียนภาษาแลวิชาการของฝรั่งเจริญแพร่หลายอย่างไร เป็นการชั้นหลังขอยุติไว้ พรรณาต่อไป

จะยืดยาวนัก ด้วยประสงค์จะแสดงแต่ตำนานการแรกเล่าเรียนภาษาอังกฤษในกรุงรัตนโกสินทร พอให้เห็นได้ว่าในสมัยเมื่อหม่อมราโชไทยแต่งหนังสือเรื่องนี้ ยังมีไทยน้อยคนที่เดียวที่จะสามารถแต่งได้ดังหม่อมราโชไทย จึงควรยกย่องหนังสือจดหมายเหตุของหม่อมราโชไทย เรื่องราชทูตไทยไปเมืองลอนดอนว่าเป็นหนังสือน่าอ่านด้วยประการทั้งปวงดังกล่าวมานี้.

นักเลงพระตอนที่ ๑

พวกเราชาวพุทธทุกคนย่อมเคารพและนับถือพระทั้งสิ้น แต่พระที่ข้าพเจ้าจะพูดถึงในที่นี้คือ พระเครื่องราง และพระบูชา ซึ่งทุกคนและทุกบ้านเรือนย่อมมีไว้บูชาหรือเอาไว้ติดตัวเพื่อเป็นกำลังใจหรือคุ้มครองตามความเป็นจริง พระไม่ว่าจะเป็นพระเครื่องหรือพระบูชาทุกองค์ย่อมจะต้องมีอภินิหารหรือความศักดิ์สิทธิ์สิงอยู่ในองค์ท่านทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะดลบันดาลให้เป็นไปในสิ่งที่เป็นมงคลหรืออยู่ยงคงกะพันชาตรีต่าง ๆ นั้น นั่นก็คือเราจะเรียก "ประสิทธิ์ภาพ" ของท่าน ซึ่งประสิทธิ์ภาพจะเกิดจากเมื่อเข้าพิธีปลุกเศกโดยพระอาจารย์ทั้งหลายเป็นก่อกำเนิดให้สิงอยู่ในองค์พระแต่ละองค์ ถ้าหากพระองค์ใดเมื่อตรวจสอบแล้วไม่มีประสิทธิ์ภาพ นั่นคือ "ของปลอม" หรือตามที่นักเลงเล่นพระเรียกว่า "ผี" ไม่ต้องคำนึงว่าเป็นพระรุ่นไหน กรไหน สมัยไหนทั้งสิ้น เพราะก็มีสภาพเป็นโลหะหรือกระเบื้องดินชิ้นหนึ่งเท่านั้นเอง ที่มีรูปเป็นพระหลอกคนที่พบเห็นทั่วไป หากไปพบผู้ที่รู้เข้าก็ไม่มีค่าอะไรเลย สาเหตุเนื่องจากพระปลอมหรือผีนี้เองทำให้สถาบันพระเครื่องเสื่อมความศรัทธา เพราะไม่สามารถคุ้มกันหรือดลบรรดาลอะไรให้แก่ผู้ที่มีอยู่ได้ คนจึงเริ่มถอยศรัทธากันมาก แต่มายุคนี้ก็เริ่มศักราชใหม่กันอีก สังเกตว่าชักจะมีคนนิยมเล่นพระกันมากขึ้น ไม่ว่าจะไปทางไหน ขึ้นรถ ลงเรือหรือในวงเหล้าก็คุยกันถึงเรื่องพระหรือสะสมพระ เขาเรียกว่า "นักเลงพระ" แต่นักเลงพระข้าพเจ้าจะขอแบ่งเป็นชั้น ๆ มี ๔ ชั้น คือ

๑. พวกนักเลงพระอาชีพ พวกนี้ได้แก่บุคคลสะสม ซื้อขายแลกเปลี่ยนทำเป็นล่ำเป็นสันไม่มีอาชีพอื่นใด เที่ยวเร่ขายพระเป็นเครื่องเลี้ยงชีพอาตมาและดูเนื้อเก่งพอเห็นพระเท่านั้นก็บอกได้ทันทีว่า พระองค์นี้ซื้ออย่างนั้น กรุวัดนั้น ราคาเท่าไร พวกนี้เขาเรียกว่า "เซียน" มีมากแถวสนามหลวง ข้าพเจ้าขอยกเว้นไม่กล่าวถึง แต่ทำนองเดียวกันก็ไม่ยอมเอาพระไปให้ดูเพราะกลัวใจพระคุณท่าน ถ้าใครริเป็นนักเลงพระหน้าใหม่ไปเจอเซียนเข้ามีหวังเจอดี

๒. พวกนักเลงพระเศรษฐี พวกนี้ได้แก่ผู้มีเงินมากแล้วชอบสะสมเล่นพระ ถ้าได้ข่าวว่าพระที่ไหนดีตามที่พวกเซียนบอกก็จะเสาะหาไปดูกแพงไม่ว่าเอาเงินเข้าทุ่มเช่นสมเด็จวัดระฆังองค์หนึ่งก็ทุ่มเงินเป็นหมื่นก็มี เพราะถือคติว่าฉันอยากได้เงินฉันมี และนักเลงประเภทนี้โดยมากมักเป็นอาเสี่ยจีนหรือท่านผู้ดีมีเงินมากบางคน ท่านเหล่านี้เองทำให้ราคาพระเครื่องในท้องตลาดสูงขึ้นอย่างไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ พวกนี้ก็เถอะข้าพเจ้าเคยทราบบ่อย ๆ ว่าถูกพวกนักเลงพระอาชีพหรือพวกเซียนต้มเสียบ่อย ๆ ก็มี

๓. พวกนักเลงพระสมัครเล่น พวกนี้ได้แก่บรรดาบุคคลที่มีความเลื่อมใสและเกิดศรัทธามาจากใจจริงของตนแล้วก็เสาะหาไปได้มาก็สะสมไว้ไม่ยอมขายนอกจากจะแลกเปลี่ยนกันบ้างตามอัธยาศัยหรือไม่ก็ให้กันไปเลย เรียกว่าตกเบ็ดไว้ก่อน อาจารย์ดีที่ไหนแจกพระใหม่ก็ไปเช่าในราคาถูกถือคติว่าเก็บไว้นาน ๆ ก็เก่าไปเอง ใครให้พระอะไรก็เอาไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นกรุไหน อาจารย์ไหน นักเลงพระประเภทนี้มีมากเหมือนกัน

๔. พวกนักเลงพระขี้เห่อ หรือเห่อตามเขา พวกนี้ตามใจจริงของตนเองแล้วก็ไม่ใคร่เลื่อมใสศรัทธาเท่าใดนักนอกจากได้ยินเขาพูดหรือเขานิยมก็พลอยอยากได้ไปด้วยกับเขา เช่นสมัยเขาเห่อหลวงปู่ทวดไปไหน ๆ ก็ได้ยินแต่หลวงปู่ทวดก็เลยตะเกียกตะกายเช่าซื้อหรือขอเขามาจนได้ ครั้นได้แล้วก็เอามาเก็บบางทีก็หายแทบจะไม่มีทางรู้เลยว่าพระที่ได้มานั้นจะเป็นของปลอมหรือผีหรือเปล่า นักเลงประเภทนี้เป็นบุคคลที่น่าสงสาร โดยมากมักเจอผีนแทบทุกที แต่ถ้าโชคดีก็อาจได้พระชั้นดีอย่างคาดไม่ถึงทีเดียว

เมื่อเราได้จำแนกประเภทของนักเลงพระแล้วพอเป็นสังเขปก็พอจะรู้ว่าใครเป็นใครกันแล้ว ต่อจากนี้ข้าพเจ้าจะได้พูดถึงการเล่นพระของนักเลงพระต่อไป ส่วนมากตามธรรมดาบุคคลทั่วไปประมาณกว่าแปดสิบเปอร์เซนต์ มักนิยมเล่นพระกันก็โดยดูเนื้อว่าแท้หรือไม่ ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่ขอกล่าวถึงวิธีการดูเนื้อขององค์พระ เพราะ

ข้าพเจ้าเห็นว่ายังมีวิธีที่ดีกว่านี้อีก วิธีนี้คือการตรวจสอบประสิทธิภาพของพระตามที่ได้พูดไว้ข้างต้น การตรวจสอบประสิทธิภาพของพระนี้ต้องตรวจสอบโดยผู้ที่รู้คือสามารถทำให้ใจสงบและเป็นสมาธิแล้วตรวจดูว่าภายในองค์พระนี้มีประสิทธิภาพทางไหนบ้าง เพราะพระแต่ละองค์ย่อมมีประสิทธิภาพไม่เหมือนกัน แม้ว่าจะเป็นกรุเดียวกัน เมื่อตรวจสอบแล้วจะแสดงออกถึงประสิทธิภาพของพระองค์นั้นเช่น เมตตามหานิยม แคล้วคลาด อยู่ยืน อยู่หอก อยู่มีด อยู่ไม้หรือเรียกลาภ ตลอดจนวิธีใช้ในการต่าง ๆ ของพระองค์นั้น และบางองค์ก็มีประสิทธิภาพสูงหรือปานกลาง พอใช้ได้หรืออ่อนมากแทบใช้ไม่ได้แล้วแต่พระองค์นั้นจะมีประสิทธิภาพ การตรวจประสิทธิภาพนี้จะตรวจได้ทุกองค์ไม่ว่าพระเครื่องหรือพระบูชา ถ้าเป็นพระบูชาส่วนมากเมื่อตรวจสอบแล้วประสิทธิภาพจะแสดงออกในทางสวัสดิมงคล ป้องกันภัยต่าง ๆ หรือกันไฟ เรียกลาภ หรือดีทางทำน้ำมนต์รักษาโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น

การตรวจสอบทางประสิทธิภาพนี้ควรต้องตรวจสอบทุกองค์ของพระเครื่อง แต่ถ้าหากท่านมั่นใจของท่านว่าได้ของแท้แล้วก็อาจไม่ต้องตรวจสอบก็ได้ แต่อย่างไรก็ดีอย่าเพิ่งเชื่อนักโดยเฉพาะพวกเซียน แล้วท่านจะเสียใจภายหลัง เพราะจำพวกเนื้อหรือผงตลอดจนลวดลายต่าง ๆ นั้น สมัยนี้ช่างฝีมือเขาทำเลียนแบบได้ชงัดนัก แม้แต่พวกตาเซียนยังพลาดบ่อย ๆ ท่านจะเอาอะไรรอยเก่าคร่ำคร่าหรือขี้กรุจับเขรอะตลอดจนสนิมแดงสนิมเขียวเขาทำได้อย่างแนบเนียนแทบไม่น่าเชื่อ ถ้าดูด้วยตาเปล่าแล้วมีหวังร้อยเปอร์เซนต์ ข้าพเจ้าเคยพบมาแล้ว สมเด็จวัดพลับเนื้อผงขาวดูแล้วชอบใจขนาดเอาแว่นขยายส่องเนื้อดูบรรดาเซียนดีดมือเปาะว่าแท้ แต่ที่ไหนได้เอามาตรวจสอบประสิทธิภาพแล้วไม่มีอะไรเลย ชักสงสัยจนไปพบเซียนที่เด็ดเข้าแกร้องอ่อ ไอ้พรรณนี้นะคุณเขาพยายามโดยใช้เม็ดขนุนต้มแล้วเอาไปโขลกกับดอกไม้หรือกล้วยทั้งเปลือกมาปั้นแล้วแช่น้ำโน่นน้ำนี่หมกโคลน ยัดต้นกล้วย ลงน้ำมันจันทน์ ขัดใบตองเรียมไปเลย เซียนก็เซียนหงายท้องไปตาม ๆ กัน โดยเฉพาะพระชนิดไหนคนนิยมมีราคาแพงเขาพยายามกันจริง เพราะฉะนั้นถ้าใครริเป็นนักเลงพระหน้าใหม่และไม่

มีทางตรวจสอบประสิทธิภาพอย่าเล่นเลยพระที่คนนิยมกัน พวกนักปลอมพระนี้เขาเก่งแท้ข้าพเจ้านับถือ เขาไม่เคยคิดถึงบาปบุญอะไรกัน ยิ่งหลวงปู่ทวดข้าพเจ้ากลัวเลย เพราะพวกนักปลอมแปลงหูไว ตาไว รู้ความต้องการของท้องตลาด ถ้าว่าง ๆ ท่านลองเตร่ไปดูแถวข้างคลองหลอดใกล้ ๆ โรงแรมรัตนโกสินทร์เก่า ท่านจะเอาอะไรแต่ถ้าพระบูชาก็เหมือนกันไม่ใช่ย่อยนัก พวกนักปลอมพระนี้นับว่ายอด เมื่อไม่นานมานี้กำลังตีนกำแพงศอกกันราคาองค์ละ ๓—๔ พันบาท ที่ไหนได้พวกนี้ขยับเสียแล้ว อาทิเช่นกรุบ้านช่างหล่อ น้ำกรดกัดเสียกร่อน หมกโคลน แช่น้ำหมากให้ยุ่งไป เล่นเอาตาพวกเซียนชักงงไปเหมือนกันเสียแต่ว่าเนื้อมันหนาไปหน่อย

ตอนนี้ข้าพเจ้าว่าเรามาคุยกันถึงเรื่องพระฝีนสักหน่อย เพราะพระก็มีอยู่ว่าถ้าไม่แท้ก็ฝีน แต่เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตดูว่าบรรดาพระเครื่องที่แพร่หลายในหมู่พวกเราเดี๋ยวนี้จะรู้สึกว่ามีฝีนมากกว่าแท้. พระฝีนนี้ถ้าแบ่งเป็นประเภทก็ เห็นจะได้สองประเภทคือฝีนแท้และฝีนเทียม จำพวกฝีนแท้นั้น ก็คือจำพวกพระที่นักปลอมพระเขาสร้างเอง เรียนแบบจากของจริงโดยมักจะปลอมพระที่มีอยู่ในความนิยมและมีราคา เช่นสมเด็จ. นางพญา. ขุนแผน. ทุ่งเศรษฐี. โดยปลอมกันตั้งแต่เนื้อหรือผงจนกระทั่งแบบพิมพ์ทุกสิ่งทุกอย่างแล้วทำให้เก่าโดยกรรมวิธีของพวกเขา เล่นเอาพวกนักเลงพระหน้าใหม่เจอกันจนเข็ดไปตาม ๆ กัน แม้ว่าพวกนักเลงพระประเภทอื่นนอกจากพวกเซียนเท่านั้นก็โดนกันแทบทั้งนั้น ถ้าขืนเล่นพระชั้นดีเหล่านี้ และฝีนประเภทนี้ยังลุกลามไปถึงพระบูชาอีกด้วยมักเป็นพระบูชาสมัยสุโขทัยและเชียงแสน เพราะเป็นพระบูชาอยู่ในความนิยมของนักเลงพระประเภทเศรษฐี บรรดานักเลงพระด้วยกันแล้ว ถ้าใครมีพระบูชาสมัยเชียงแสน สุโขทัย หรือศรีวิชัย แล้วก็พอจะคุยอวดกันได้ โดยเฉพาะพระบูชาสมัยสุโขทัยเขาถือกันว่ามีพุทธลักษณะที่งามอ่อนช้อยยิ่งนัก เป็นสมัยช่างไทยกำลังอยู่ในยุคเจริญเต็มที แต่ถ้าเป็นพระบูชาสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์แล้วพวกนักปลอมพระมักจะไม่ทำปลอม เพราะเป็นพระไม่อยู่ในระดับความ

นิยมของนักเล่นพระและมีราคาไม่สูง แต่อย่างไรก็ตามพระประเภทผีนี้แท้นี้บรรดาพวกเซียนดูออกเป็นส่วนมากถึงเก้าสิบเปอร์เซ็นต์ และบรรดานักเลงพระประเภทอื่นก็พอจะดูกันได้บ้าง เว้นแต่นักเลงพระหน้าใหม่เท่านั้นที่จะมีหวัง ด้วยเหตุนี้เองเมื่อพวกนักเลงพระหน้าใหม่ได้พระอะไรก็มักจะเอาไปให้พวกเซียนดูเสียก่อน แต่ถ้าไปพบเซียนที่ไม่ซื่อเข้าก็ชอบกลอยู่ ข้าพเจ้าเคยเอาพระสมเด็จไปให้บรรดาเซียนดูปรากฏว่าต่างถกเถียงกันเลยเป็นอันไม่รู้ว่าจะเชื่อใครดี จึงต้องอาศัยการตรวจสอบทางประสิทธิภาพดีกว่า

พระจำพวกผีนี้เทียม พระประเภทนี้ใกล้ของจริงมาก หรือจะว่าของจริงก็ได้ บรรดาเซียนทั้งหลายช่วยท่านไม่ได้เลย เพราะเนื่องจากเป็นของจริง แต่ไม่ได้เข้าพิธีปลุกเศกหรือเรียกว่าพระยังไม่ได้บวชเท่านั้น เมื่อข้าพเจ้าพูดดังนี้ ท่านชักสงสัยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แต่มันก็เป็นไปแล้ว และมีอยู่ในท้องตลาดมากเหมือนกัน ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างให้ฟังแต่ไม่ยอมระบุให้ชัด เพราะเดี๋ยวอันตรายจะบังเกิดแก่ข้าพเจ้า เรื่องที่พูดนี้เป็นเรื่องจริงที่ข้าพเจ้าไปทราบ สมมติว่าพระชนิดหนึ่งกำลังอยู่ในความนิยมของบรรดาผู้เล่นและเป็นพระสร้างขึ้นใหม่โดยท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ทางคณะกรรมการสั่งทำโดยจ้างช่างทำเป็นจำนวนหนึ่งหมื่นองค์ แต่ทางผู้มาจ้างช่างทำคิดไม่ซื่อเล็งผลเลิศสมคบกับช่างสร้างเป็นจำนวนสองหมื่นองค์ วัตถุที่สร้างและแบบพิมพ์ก็อย่างเดียวกัน แต่ส่งไปเข้าพิธีปลุกเศกเพียงหนึ่งหมื่นองค์ตามจำนวน เหลืออีกหนึ่งหมื่นองค์ไม่ได้ส่งไปเข้าพิธีด้วยรีบออกจำหน่ายไปเลยโดยไม่ต้องบวชกันหละ เมื่อพระไม่ได้บวชหรือเข้าพิธีปลุกเศกแล้วก็ย่อมจะมีประสิทธิภาพไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้บรรดาเซียนทั้งหลายก็หงายท้องกันไปตาม ๆ กัน ยิ่งเป็นเหรียญเสมาทำด้วยโลหะแล้วปรากฏว่าเป็นของดีมีคนนิยมมาก ผีนี้ประเภทนี้ก็มีมากจะดูลวดลายหรือก็แบบพิมพ์เดียวกัน มีหนทางสุดท้ายก็ต้องใช้วิธีตรวจสอบทางประสิทธิภาพตามเคยจึงจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าเคยประสพมาแล้วกล่าวคือ ข้าพเจ้า

ได้พระบูชาปางห้ามญาติสมัยอยุธยาตอนกลางมาจากอาจารย์องค์หนึ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจ มาให้พวกดูเนื้อต่างก็รับรองว่าไม่ผิดแน่ แต่ที่ไหนได้พอข้าพเจ้านำไปให้ผู้รู้ทำการตรวจสอบทางประสิทธิภาพเท่านั้น ปรากฏว่าพระบูชาองค์นี้ยังไม่ได้บวชเลย แม้แต่พระเนตรก็ยังไม่ได้เบิก มีค่าเท่าโลหะเบ็ดรูปพระเท่านั้น ข้าพเจ้าจะนำไปคืนอาจารย์ก็กลัวท่านอายเลยถวายวัดเบ็ดอันหมดเรื่องไป นี่แหละนึกว่าคนสมัยนี้ช่างเก่งคนสมัยโบราณก็เอาเหมือนกัน ข้าพเจ้าใคร่ขอกระซิบกับท่านผู้ที่เลื่อมใสในเรื่องพระอยากได้พระบูชาไว้ประจำบ้านสักหน่อยว่า ท่านอยากได้พระบูชาไว้เพื่อสวัสดิมงคลแก่ตัวท่านหรืออยากได้โลหะหล่อเบ็ดรูปพระบูชา ถ้าอยากได้โลหะหล่อเบ็ดรูปพระก็ขอเชิญไปแถวร้านจีนแถบสะพานหัน หรือ ร้านขายเครื่องบวชก็จะสมความปรารถนาทุกประการ ถ้าอยากได้พระบูชาจริง ๆ ก็ยากสักหน่อย ต้องพยายามใช้ความรอบรู้แต่ว่าไม่ได้บางท่านชอบโลหะหล่อรูปพระสมัยโบราณก็ตามแต่ท่านเถิด แต่ข้าพเจ้าใคร่ขอบอกกับท่านว่าวิธีการจำหน่ายพระนี้เขามีวิธีการหลายแบบ ไม่สามารถจะบรรยายได้ละเอียดแต่ก็จะเล่าให้ท่านฟังพอเบ็ดสังเขป ตามที่ข้าพเจ้าได้เคยพบมาแล้วเช่น แต่งตัวเบ็ดคนชาวชนบท หาบกระบุงตะกร้ามาแล้วมีพระเครื่องหรือพระบูชาให้เช่าอ้างว่าไปขุดกรุหรือเจดีย์มาแล้วแอบมาขายให้เรา เห็นท่าทางก็นึกว่าจริง ที่ไหนได้อย่างว่าแหละท่านโดนคนบ้านนอกต้มเสียแล้ว หรือไม่ก็แต่งตัวเบ็ดคนชาวชนบทหรือยากจนมาทำงานในกรุงเทพฯ แล้วอยากกลับบ้าน แต่ไม่มีค่ารถค่าเรือจะกลับแถมบางทีอุ้มลูกมาด้วยมาถึงก็รำพรรณต่าง ๆ นา ๆ แล้วก็งัดพระออกมาองค์หนึ่งทำทีว่าแสนจะเสียดายแต่จำเบ็ดเหลือเกินจำตัดใจขายให้ท่าน หรือฝากไว้ก่อนแล้วขอเงินเพื่อเบ็ดค่ารถค่าเรือเพื่อกลับบ้านแล้วจะมาใถ่คืนในวันหลัง พวกเราเห็นสภาพแล้วแสนสมเภทเวทนาจึงจ่ายเงินไปตามแต่ราคาค่าเรือค่ารถแล้วรับพระไว้ นึกภูมิใจว่าอาตมานี้หนอได้พระดี โชคดีแท้ ที่ไหนได้ท่านเอ๋ย อย่างว่าแหละครับสัก ๒ — ๓ วันต่อมา ก็เห็นแกเที่ยวตกรถตกเรือแถวใกล้ ๆ นั้นเอง ถ้าท่านโดน

เข้าอย่างนี้ขอให้นึกว่าให้ทานเถิด อย่าให้เกิดความภาคภูมิใจเลยว่าได้พระดี ถ้าบ้านท่านอยู่ริมคลองหรือแม่น้ำ ท่านจะพบกับช่างร่อนของตกในน้ำ แต่ว่าพระแบบนี้มักจะเบี่นพวกโลหะหรือเหรียญเสมาที่อยู่ในความนิยม ถ้าเขารู้ว่าท่านเบี่นนักเล่นพระแล้ว เขาจะนำมาเสนอให้ท่านโดยคิดราคาถูก อ้างว่าร่อนได้ในคลองหรือแม่น้ำแล้วแต่เรื่องเขา อีกอย่างหนึ่งตามต่างจังหวัดหรือเมืองเก่าแบบนี้มักเบี่นกับพวกชอบเที่ยวหาพระทางไกลหรือแก่ทัศนาจรไปสักหน่อย พอไปเที่ยวถึงสถานที่แบบนี้เบี่นพบเด็ก ๆ มาบอกว่าได้พระมาหนึ่งองค์จะเก็บตกหรือคุ้ยเขี่ยก็ตามแต่ สภาพภูมิประเทศเอาออกอวดให้ชม ปรากฏว่าเบี่นพระดีอยู่ในความนิยม ฝ่ายผู้ชอบเล่นพระก็นึกว่าวันนี้โชคเรา มันเบี่นเด็กให้เงินไปนิดหน่อยก็พอ ได้พระดีมาไว้ ถ้าหากท่านไปแล้วย้อนกลับหลังมาก็จะพบเจ้าหนูช่างเก็บพระได้บ่อยจริงนะ

การเล่นพระหรือสะสมพระเพื่อให้สมชื่อว่าเบี่นนักเลงพระนั้น ส่วนมากเขานิยมดูเนื้อมีแว่นขยายซึ่งมักจะพกติดตัวดูเนื้อ ดูขีกรุ ดูสนิม ดูลวดลาย แต่ข้าพเจ้าไม่ใคร่นิยมเลย ข้าพเจ้าชอบใช้วิธีตรวจสอบประสิทธิภาพของพระ ถ้าเบี่นพระเครื่องก็รวมกันหลายองค์จึงไปให้ผู้รู้คือผู้ที่สามารถตรวจสอบได้ไปให้ตรวจสอบเสียครั้งหนึ่ง แต่พระบูชาแล้วข้าพเจ้าต้องรีบให้ตรวจสอบประสิทธิภาพทุกองค์ เพราะพระบูชานี้ส่วนมากมีประสิทธิภาพในทางให้คุณก็จริง แต่บางองค์กลับตรงข้ามให้โทษพอเอาเข้าบ้านเบี่นได้เกิดเรื่องต่าง ๆ นา ๆ ซึ่งเบี่นเรื่องไม่น่าจะมี เรื่องเหล่านี้มีผู้ประสพการณ์เสมอ แม้แต่ตัวของข้าพเจ้าเองก็เคยต้องเอาไปถวายวัด แต่บางคนไม่นึกเฉลียวใจเลย ซึ่งเรื่องเช่นนี้ถือว่าเบี่นเรื่องกรรมของคนนั้นเอง ก็ด้วยเหตุนี้เองเบี่นผลอันเนื่องเกิดจากสมัยนี้ มีพระปลอม หรือฝี่นทั้งสอง ประเภทมากมายกว่าของจริง จึงทำให้อนุชนรุ่นหลังเสื่อมศรัทธาต่อพระเครื่องไปมาก เพราะตนไม่มีทางจะตรวจสอบประสิทธิภาพได้ จึงไม่ทราบว่าเบี่นของแท้หรือของปลอม ก็นึกว่าเบี่นของแท้เสมอ กับได้ทราบว่าพระเครื่องแบบนี้มีประสิทธิภาพในทางอยู่คงกะพันชาตรีจึง

นึกมั่นใจว่าอาตมานี้มีพระดีแล้วจะกลัวอะไรกับคมอาวุธทั้งหลาย ที่ไหนได้พอเข้าสมรภูมิก็แย่กลับมาทุกทีจึงนึกตามภาษาของตนว่าพระนี้ช่วยอะไรไม่ได้ แต่น่าสงสารที่แท้ก็ไปได้ผืนมาเข้าแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องเศร้าที่ควรจะสงสาร ถ้าหากเป็นของจริงแล้วย่อมมีผลสมปรารถนาทุกราย ถ้าท่านยังมีความจำได้ดีพอก็คงจะนึกถึงกรณีย์ระหว่าง ตาควายกับคุณยอดยิ่ง ฯ เมื่อครั้งกระโน้น เหตุเกิดที่ท่าช้างวังหน้า ตาควายแกมีพระนางพญาเพียงองค์เดียวเท่านั้น นับแต่นั้นมาพระนางพญาจึงเป็นพระอยู่ในความนิยมมาจนบัดนี้ นักเลงพระทั้งหลายจึงเริ่มเสาะหาพระนางพญาเป็นการใหญ่ ได้ผืนบ้าง แท้บ้างตามแต่สถานะการณ์ แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าก็เสาะหากับเขาเหมือนกัน ปรากฏว่าได้พระนางพญามาจากสารทิศต่าง ๆ ถึงเก้าองค์ แต่ปรากฏว่ามีของแท้เพียงหนึ่งองค์เท่านั้น เท่าที่ทราบและคุยกันในระหว่างนักเลงพระว่าถ้าหากใครมีพระสมเด็จแล้วและปรารถนาจะได้พระนางพญาก็สมหวังทุกรายไป

ใครจะว่าอย่างไรในเรื่องอภินิหารของพระนี้ แต่ข้าพเจ้าขอรับว่ายอมเชื่อและเคยประจักษ์ผลมาแล้วในเรื่องประสิทธิภาพของพระเครื่องที่แท้จริง แต่บุคคลบางคนพอจะเริ่มริเป็นนักเลงพระกับเขาบ้างก็ไปได้พระผืนเข้า จึงเสื่อมศรัทธาและหาว่าไปเชื่ออะไรกับพระเครื่องรางของขลัง ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าบุคคลชนิดนี้เป็นบุคคลที่น่าสงสารอย่างยิ่งอีกประเภทหนึ่งเหมือนกัน

ในท้ายที่สุดนี้ข้าพเจ้าจำเป็นต้องกล่าวถึงพระที่แท้แต่ไม่ใช่พระกรุหรือโบราณวัตถุ แต่เป็นของท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิได้สร้างขึ้นในยุคพวกเรานี้ บางท่านอาจารย์ก็มีประสิทธิภาพสูงกว่าพระกรของเก่าก็มีมาก ไม่จำเป็นต้องเป็นพระเก่าและพระกรุจึงจะมีประสิทธิภาพดีเสมอไป แต่หากว่านักเลงพระแทบทุกประเภททั่วไปมักจะนิยมพระกรุ พระเก่าเสียส่วนมาก ไปคำนึงว่ากรุนั้นสมัยโน้น หาได้คำนึงถึงในเรื่องประสิทธิภาพของพระไม่ ข้าพเจ้าเห็นว่าพระสมัยหลังยุคนี้เป็นพระเครื่องชั้นพื้น ๆ ไม่มีใครนิยม แต่ก็มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะนักเลงพระทั้งหลายมีไว้เช่น

พระเครื่อง ๒๕ ศตวรรษ แต่ทุกคนพอบอกว่าพระเครื่อง ๒๕ ศตวรรษก็นึกว่าไม่ได้ความ ถ้าท่านคิดเช่นนี้ก็นับว่าท่านคิดผิดทีเดียว เพราะข้าพเจ้าได้ตรวจสอบประสิทธิภาพแล้วได้ผลดี ข้าพเจ้าจึงเสาะหามาครบ ๓ แบบคือ ชนิดดินขาว ชนิดดินแดง และชนิดชินตะกั่ว ราคาจ่ายแจกองค์ละ ๑๐ บาทเท่านั้น แต่ประสิทธิภาพเกินค่าของเงินที่ท่านได้บูชาท่านไปหลายสิบเท่า โดยมีประสิทธิภาพคือ เมตตามหานิยม, กันไฟ, และอยู่ไม้ ได้เคยเห็นผลมาหลายรายแล้ว และพระเครื่องประเภทนี้ไม่ใคร่มีปลอมแต่ก็น่าเสียใจ เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าได้ไปราชการต่างจังหวัดทางภาคใต้ ได้พบพระเครื่อง ๒๕ ศตวรรษชนิดเนื้อชินมีผีเสียแล้ว อนึ่งในขณะเดียวกันถ้าใครไปทางภาคใต้ต้องเสาะแสวงหาพระหลวงปู่ทวด เพราะกำลังเป็นที่นิยมกันแพร่หลายแทบทุกภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพ ฯ แต่อย่างว่านั่นแหละครับ ข้าพเจ้าไม่เคยเสาะแสวงหาเลยก็บังเอิญมีผู้นำท่านเอามาให้ถึงบ้าน ข้าพเจ้านึกดีใจเป็นอย่างมากเอาแว่นขยายส่องดูเนื้อแร่พราวไปหมด แต่พอเอาไปตรวจสอบประสิทธิภาพก็ปรากฏว่าเป็นพระผีและข้าพเจ้าเคยพบเห็นอีกหลายองค์ก็ล้วนแต่อย่างว่า ทำเอาข้าพเจ้าหมดศรัทธา คิดว่าไม่มีกุศล จึงไปเสาะหาได้พระเครื่องคู่กับท่านคือหลวงปู่เฒ่า ฯ เมื่อตรวจสอบทางประสิทธิภาพแล้วนับว่าอยู่ในเกณฑ์ดีมาก ข้าพเจ้าขอกระซิบว่าหลวงปู่เฒ่านี้ต้นกำเกิดอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่อะไรอย่างนั้นรูปร่างสีสรรช่างเหมือนกับหลวงปู่ทวดจริง จนถ้าตาคนไม่เก่งได้เห็นครั้งละองค์ต้องทึกทักเอาว่าหลวงปู่เฒ่า ฯ คือหลวงปู่ทวด ต้องเอาท่านทั้งสององค์มาวางเทียบกันจึงจะรู้ว่าองค์ไหนเป็นหลวงปู่อะไร พระเครื่องเท่าที่ข้าพเจ้าได้เคยได้พบและได้มานั้น สังเกตว่าถ้าเป็นพระเครื่องก่อนสมัยอยุธยาส่วนมากประสิทธิภาพทางอยู่ บีนไม่มีคงมีแต่อาวุธอย่างอื่น ถ้าเป็นพระเครื่องสมัยอยุธยาลงมา ถ้าเป็นพระประเภทอยู่ยงคงกระพันชาตรีแล้วมักจะมีประสิทธิภาพทางอยู่บีนเสมอ แต่ก็น่าแปลกมากข้าพเจ้าเคยได้พระเครื่องสมัยพันกว่าปีขึ้นไป องค์แรกผู้นำมาให้บอกว่าได้จากถ้ำในจังหวัดทางภาคใต้

เป็นรูปกลมเนื้อดินดิบ ถ้าพวกเล่นเนื้อโดยเฉพาะบรรดาพวกเซียนทั้งหลายเห็นเข้าแล้วต้องชอบมาก เพราะในเรื่องทางเนื้อดินแล้วต้องยกนิ้วให้ แต่ได้นำมาตรวจสอบทางประสิทธิภาพแล้วไม่มีอะไรเลย กลายเป็นวัตถุโบราณของที่ระลึก ต่อมาข้าพเจ้าได้พระเครื่องดินดิบ ประเภทเดียวกันนี้ จากควนหน้า สถานีรถไฟ จังหวัดสุราษฎร์ ธานี ซึ่งเคยเป็นข่าวเกรียวกราวเมื่อเร็ว ๆ นี้ ลักษณะรูปร่างคล้ายองค์แรกตลอดจนเนื้อดินดิบซึ่งได้มาจากถ้ำในจังหวัดภาคใต้ ผู้ชำนาญทางประวัติศาสตร์ได้ประมาณว่า มีอายุถึงพันปีขึ้นไปเช่นกัน ครั้นนำไปตรวจสอบก็ไม่มีประสิทธิภาพเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะเล่นพระเครื่องโดย เราจะต้องการ คุณค่าทางความ เก่าแก่ขององค์พระหรือพระบูชา หรือว่าต้องการคุณค่าทางประสิทธิภาพของพระเครื่อง. พระบูชา. ก็เป็นหน้าที่ของท่านผู้ที่จะริเริ่มเป็นนักเลงพระจะวินิจฉัยเอาเองตามชอบใจท่าน ส่วนในเรื่องคุณค่าทางประสิทธิภาพของพระเครื่องและพระบูชานั้นก็มีมากมายหลายอย่างแล้วแต่ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจะประสิทธิ์ประสาทมา แต่โดยมากมักจะไม่พ้นการอยู่ยงคงกะพันชาตรี. เมตตามหานิยม. แคล้วคลาดและอื่น ๆ แต่ข้าพเจ้าคิดว่าอะไรก็สู้ทางเมตตามหานิยมไม่ได้ แต่พวกเด็กรุ่นหนุ่มมักชอบไปในทางอยู่ยงคงกะพันชาตรี นั่นเป็นเรื่องของเขา อะไรก็ตามแต่ เราคงได้ยินเสนอว่าพระท่านคุ้มครองแต่คนดี ฉะนั้นผู้ที่นับถือและเลื่อมใสในพระเครื่องแล้ว เมื่อท่านได้กระทำตนเป็นคนอยู่ในศีลธรรม ไม่ข่มเหงรังแกผู้อื่นแล้วหรือไม่ประพฤติตนเป็นบุคคลอันธพาล พระท่านย่อมคุ้มครองเสมอ

เมื่อเราได้พูดกันมาถึงเพียงนี้แล้ว ข้าพเจ้าใคร่ขอถามท่านว่า เราจะเล่นพระเครื่องหรือพระบูชาที่มีประสิทธิภาพดีสามารถปกป้องคุ้มครองเราได้ หรือว่าเราจะเล่นพระทั้งสองประเภทแบบนักสะสมของเก่าโบราณวัตถุก็ตามแต่ใจท่านเถิด เพราะทุกวันนี้ข้าพเจ้าสังเกตว่าพวกนักปลอมพระกำลังเจริญรุ่งเรืองใน วิชาการด้านปลอมแปลงพระเป็นอย่างมาก ทำให้ข้าพเจ้าอดเป็นห่วงสถาบันของพระเครื่องและพระบูชาอัน

เป็นสิ่งที่เคารพและศักดิ์สิทธิ์ในพวกเราชาวพุทธเป็นอย่างมาก และอาจเป็นเหตุให้อนุชนรุ่นหลัง เมื่อมาพบแต่ของปลอมแปลงโดยฝีมือของพวกท่านพระคุณเหล่านี้แล้ว จะขาดความเลื่อมใสศรัทธาในการเล่นพระนี้เสีย พระอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสูงค่าของพวกเราชาวพุทธก็จะกลายเป็นวัตถุเก็บไว้ดูเล่นเท่านั้น.

ร.ต.อ. จำลอง มัลลิกะนาวิน

๘๐๐/๒๖ ซอยทองหล่อ, สุขุมวิทย์

พระนคร

เแต้มบุญ

☆

เมื่อแต้มหมึก สีใด ในกระดาษ
ขาวสะอาด ก็ต้องเบือน เหมือนสีหมึก
ถึงแต้มทับ สีใหม่ ได้อย่างนึก
เห็นสุดลึก ที่จะกลบ ลบสีเดิม

เหมือนแต้มบุญ ลงไว้ ในดวงจิต
บุญจะติด ตรึงอยู่ คอยชูเฉลิม
ถึงแต้มบาป อันกลับ ทับบุญเติม
ไม่วายเคลื่อม เห็นเงา บุญเก่าเอย ฯ

☆ ☆ ☆

อันบุญกรรมทำไว้ดีทีละน้อย แต่ทำบ่อยคอยหมั่นเพิ่มเติมกุศล
เหมือนตุ่มน้ำเบื้ดหงายรับสายชล ย่อมเต็มล้นด้วยอุทกทีตกลง
ผิวะสร้างสั่งสมบ่มบาปบ่อย ทีละน้อยทำไปด้วยใจหลง
ย่อมจักเต็มด้วยบาปนั้นเป็นมั่นคง บาปย่อมส่งสู่นรกตกต่ำพลัน ฯ

สุวรรณ ปภสฺสโร

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรศิลป์
นายสำรวย บำรุง ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา
๑๐ กันยายน ๒๕๐๗